

Pecyn Addysg Prosiect Gwenoliaid Duon Mewn Ysgolion

Allwedd eicon

Teitl y pwnc newydd

Gwybodaeth gefndirol

Rhagor o wybodaeth

Gwers neu weithgaredd

Rhagor o wybodaeth

Gwybodaeth gefndirol

Ystod oedran

Gwers neu weithgaredd

Gêm neu hwyl

Gwaith unigol

Gwaith pêr

Gwaith grŵp

Dosbarth cyfan

Gweithgaredd dan do

Gweithgaredd awyr agored

Rhagor o wybodaeth

Meysydd dysgu a phrofiad

Celfyddydau mynegiannol

Iechyd a lles

Dyniaethau (gan gynnwys AG)

Ieithoedd, llythrennedd a chyfathrebu (gan gynnwys y Gymraeg)

Mathemateg a rhifedd

Gwyddoniaeth a thechnoleg

Cynnwys

1. Cyflwyniad Prosiect Gwenoliaid Duon Mewn Ysgolion	5
Blychau nythu a systemau galw	5
Gweithredu dros Natur	6
Pa mor gysylltiedig â natur ydych chi?.....	7
2. Gwenoliaid duon, gwenoliaid a gwenoliaid y bondo	9
Enwau Cymraeg ar wenoliaid duon, gwenoliaid a gwenoliaid y bondo	10
Tabl yn dangos y gwahaniaeth rhwng gwenoliaid duon, gwenoliaid a gwenoliaid y bondo	11
Dosbarthiad neu allweddi/eglurhad gwyddonol.....	12
3. Gwenoliaid Duon	20
Sut maen nhw'n edrych?	20
Maen nhw'n hedfan yn anhygoel	20
Dim traed!	20
Ar yr adain!.....	21
Bwyd ar yr adain.....	23
4. Nythod, blychau nythu a brics nythu	25
Nythod	25
Safleoedd nythu hen a phresennol.....	25
Blychau a brics nythu newydd.....	26
Y lle gorau ar gyfer blychau neu frics nythu.....	26
Wyau a chywion neu "swiftlets"	27
Blychau nythu gwenoliaid	28
Blychau nythu pren.....	30
Brics nythu gwenoliaid	30
Cwpanau nythu gwenoliaid y bondo a gwenoliaid	32
5. Systemau galw.....	38
Pryd mae gwenoliaid duon yn cyrraedd Rhondda Cynon Taf	38
Y "don" gyntaf	38
Yr ail "don".....	38
Y drydedd don	38
Pan bydd y galwadau'n cael eu chwarae.....	39
Rhan o'r system alwadau	39
6. Gwenoliaid duon, bywyd gwyllt a'r gyfraith.....	43
Beth allwch chi ei wneud am droseddau bywyd gwyllt?	43
Rhoi gwybod	43
7. Ymfudo	44
Mudo neu gaeafgysgu	44
Gwanwyn a haf	44
Hydref a gaeaf	44
Llwybr Mudo Gwenoliaid Duon	46
Stampiau	52
8. Adar mewn trafferth - bygythiadau i wenoliaid duon	55
Adeiladau a strwythurau uchel.....	55

Diffyg lleoedd i nythu.....	55
Tywydd garw a newid hinsawdd	55
Plaladdwyr.....	55
Clefyd.....	55
Ysglyfaethwyr Naturiol	55
Bwyd	55
Blinder a straen	55
9. Cofnodi drwy Wyddoniaeth Dinasyddion – Swift Mapper	59
Sut olwg sydd ar Swift Mapper?	61
SEWBRc Cofnodi Bywyd Gwyllt	62
10. Sut gallwn ni helpu gwenoliaid duon?	63
Tir yr ysgol ar gyfer gwenoliaid duon (gwenoliaid a gwenoliaid y bondo)	63
Darparu safleoedd nythu	63
Darparu deunydd nythu.....	63
Plannu ar gyfer pryfed a pheillwyr	63
Tir yr ysgol ar gyfer natur	64
Cymorth Cyntaf a Gofal i Wenoliaid Duon	65
11. Gweithgareddau eraill	69
12. Rhagor o wybodaeth	79

GWEITHGAREDDAU

Gweithgaredd 1: Gwneud dosbarthiad neu allwedd wyddonol.....	15
Gweithgaredd 2: Sut i dynnu llun gwennol ddu yn hedfan.....	21
Gweithgaredd 3: Gêm ysglyfaethwr / gwyfynod y wenoliaid ysglyfaethus.....	23
Gweithgaredd 4: Dyddiadur monitro Gwenoliaid Duon.....	32
Gweithgaredd 5: Adeiladu nyth	36
Gweithgaredd 6: Cylched drydanol y system alwadau.....	39
Gweithgaredd 7: Lluniau galwad neu sain.....	41
Gweithgaredd 8: Creu olwyn siwrnai mudo Gwenoliaid Duon	46
Gweithgaredd 9: Cerdyn post “Cofion Cynnes”	49
Gweithgaredd 10: Dyluniwch eich stamp cyflym eich hun.....	52
Gweithgaredd 11: Gwnewch eich cwrpawd magnetig eich hun.....	53
Gweithgaredd 12: Gêm gogledd, de, dwyrain, gorllewin	53
Gweithgaredd 13: Gêm fudo Cadwch Gymru’n Daclus	55
Gweithgaredd 14: Adolygiad teithio	56
Gweithgaredd 15: Chwilio gan ddefnyddio Swift Mapper	59
Gweithgaredd 16: Cystadleuaeth dylunio logo.....	65
Gweithgaredd 17: Dyluniwch boster ar gyfer y Prosiect Gwenoliaid Duon	66
Gweithgaredd 18: Cynlluniwch achlysur ar gyfer Wythnos Ymwybyddiaeth Gwenoliaid Duon	67
Gweithgaredd 19: Taflen lliwio gwenoliaid, gwenoliaid duon a gwenoliaid y bondo...	69
Gweithgaredd 20: Chwilair	70
Gweithgaredd 21: Symudyn Gwenoliaid Duon.....	71

1. Cyflwyniad Prosiect Gwenoliaid Duon Mewn Ysgolion

Mae'r prosiect Gwenoliaid Duon Mewn Ysgolion yn brosiect cyffrous yn Rhondda Cynon Taf (RhCT) sydd â'r nod o helpu gwenoliaid duon, adar bach ond rhyfeddol a chydnerth, sy'n mudo pellteroedd enfawr i nythu yma yn yr haf.

Mae gwenoliaid duon yn bridio o Iwerddon i Beijing, o Fôr y Canoldir a'r Dwyrain Canol hyd at yr Arctig. Fodd bynnag, hyd yn oed gyda'r pellteroedd enfawr yma, mae eu niferoedd wedi gostwng yn sylweddol ym mhobman ac maen nhw wedi dod yn rhywogaeth dan fygythiad, felly mae gwir angen ein cymorth ni arnyn nhw.

Blychau nythu a systemau galw

Mae'r prosiect Gwenoliaid Duon Mewn Ysgolion yn golygu gosod blychau nythu o waith dyn mewn ysgolion addas a defnyddio recordiadau arbennig o alwadau'r adar i'w helpu i ddod o hyd i'r blychau. Mae'r prosiect hefyd yn ceisio codi ymwybyddiaeth o'u cyflwr ac ymladd i'w hachub mewn ysgolion a'r gymuned ehangach.

Mae pob ysgol yn Rhondda Cynon Taf wedi cael eu gwirio i weld a ydyn nhw'n addas ac yn ddiogel ar gyfer y blychau nythu yma, ond peidiwch â phoeni os nad yw'ch ysgol yn hollol addas; mae modd defnyddio blychau nythu eraill ar gyfer adar tebyg, ond sydd ag anghenion 'cartref' ychydig yn wahanol! Mae'r rhain yn cynnwys gwenoliaid y bondo a gwenoliaid, sydd hefyd wedi lleihau o ran niferoedd ac sydd wir angen cymorth.

Os yw eich ysgol chi wedi bod yn ddigon ffodus i gael blychau nythu gwenoliaid duon, gwenoliaid neu wenoliaid y bondo, bydd y pecyn addysg yma'n eich helpu i ddysgu rhagor am yr adar bach rhyfeddol hyn a helpu i wella eu niferoedd.

Mae hefyd fodd eu helpu y tu allan i'r ysgol gyda chymorth ffrindiau a chymdogion. Bydd gwneud hyn yn rhoi boddhad mawr i chi ac yn arbed rhywogaeth rhag difodiant.

Mae gan Swift Conservation daflen ddefnyddiol o'r enw "[Swift boxes at your school](https://www.swift-conservation.org/Leaflet%2011%20-%20Swift%20Nest-boxes%20at%20Your%20School.pdf)" sy'n gyflwyniad gwyb i'r egwyddorion cyffredinol, ond sylwch y bydd y manylion penodol yn amrywio o ysgol i ysgol.

Gweler <https://www.swift-conservation.org/Leaflet%2011%20-%20Swift%20Nest-boxes%20at%20Your%20School.pdf>

Gweithredu dros Natur

Mae'r prosiect Gwenoliaid Duon Mewn Ysgolion yn rhan o gynllun llawer mwy yn Rhondda Cynon Taf o'r enw "Gweithredu dros Natur", a ysgrifennwyd gan grŵp mawr o bobl a sefydliadau sy'n ymroddedig i warchod a helpu planhigion, anifeiliaid a chynefinoedd yn yr ardal.

Mae "Gweithredu dros Natur" yn ymwneud â'r pethau y gallwn ni i gyd eu gwneud ar gyfer bywyd gwyllt yn Rhondda Cynon Taf.

Ceir rhagor o wybodaeth yn "[Gweithredu dros Natur](#)"

Ysgolion a Gweithredu dros Natur

Dyma rai syniadau i ysgolion gan "Gweithredu dros Natur". Mae'r camau gweithredu hyn wedi'u hanelu at ysgolion, i helpu i ysbrydoli'r genhedlaeth nesaf i garu a gofalu am y byd naturiol o'u cwmpas.

Rheolwch eich ardaloedd glaswelltog ar gyfer blodau gwyllt

Ymunwch â'r ymgyrch [#DilynyGlöyn](#) a dechrau rheoli mannau glaswelltog fel dolydd blodau gwyllt. [Dysgwch ragor gan Plantlife.](#)

Chwiliwch am gennau

Wyddoch chi fod cennau yn dweud llawer am ansawdd yr aer yn ein hardal leol? Mae hwn yn bwnc gwyh ar gyfer gwers wyddoniaeth ac yn dweud rhagor wrthon ni am iechyd yr amgylchedd yn RhCT. [Dewch o hyd i ragor o wybodaeth yma.](#)

Cyswllt â Dysgu yn yr Awyr Agored Cymru (OLW)

Nod OLW yw cynyddu dealltwriaeth, gwerthfawrogiad a defnydd cynaliadwy o adnoddau naturiol. Ymunwch â'r [Grŵp Facebook](#) i gael yr wybodaeth ddiweddaraf.

Helpu disgyblion i gysylltu â byd natur

Mae'r adnodd addysgol ychwanegol yma (ar gael yn [Saesneg](#) a [Chymraeg](#)) yn ddefnyddiol i athrawon sydd am feithrin cysylltiad â byd natur yn eu disgyblion.

Gweler: <https://rctlnp.wixsite.com/rct-actionfornature/schools?lang=cy>

Pa mor gysylltiedig â natur ydych chi?

Mae Cyfoeth Naturiol Cymru (CNC) wedi datblygu 5 cam [Dilyniant Naturiol](#) er mwyn cefnogi twf dinasyddion moesegol a gwybodus y mae ein cwricwlwm i Gymru newydd yn ceisio eu datblygu drwy ein hannog i gyd i ofalu am ein byd.

Beth yw'r camau gweithredu nesaf?

Cam 1 - bod ym myd natur

Mae angen profi byd natur yn uniongyrchol cyn y gall cysylltiad trwy fwynhad ddatblygu!

Cam 2 - ymgysylltu â byd natur

Unwaith y byddwn ni'n teimlo'n gyfforddus ar ôl treulio digon o amser yn yr awyr agored, mae perthynas yn dechrau ffurfio. Po orau yw'r profiad yma, y mwyaf cadarnhaol yw'r canlyniadau.

Cam 3 - meithrin gwybodaeth

Unwaith y byddwn wedi datblygu cysylltiad â'r byd naturiol, mae ein gwybodaeth am brosesau a systemau naturiol yn dechrau datblygu.

Wrth i ni feithrin rhagor o wybodaeth a dealltwriaeth newydd gallwn symud rhwng camau 3 i 6 sawl gwaith.

Cam 4 - datblygu dealltwriaeth

Gydag amser a phrofiad mae lefel ddyfnach o ddealltwriaeth o ecosystemau ac adnoddau naturiol yn aeddfedu, gan ganiatáu i ni ystyried sut mae ein gweithredoedd yn effeithio ar yr amgylchedd.

Cam 5 - cymryd safbwynt personol

Nawr bod dealltwriaeth ddofn o'n lle o fewn y byd naturiol wedi datblygu, rydyn ni'n ffurfio ein barn leol a byd-eang ein hunain, e.e. ein safiad personol ar newid hinsawdd neu agwedd at ailgylchu.

Cam 6 - dylanwadu ar eraill

Gyda chysylltiad â natur yn ei le, dealltwriaeth o'r amgylchedd naturiol a safbwynt personol, gallwn ddylanwadu ar eraill a'u haddysgu.

Cysylltwch ag addysg@cyfoethnaturiolcymru.gov.uk neu fwrw golwg:

<https://naturalresources.wales/guidance-and-advice/business-sectors/education-and-skills/what-s-your-connection-with-nature-like/?lang=cy>

Dilyniant naturiol

Mae gan unigolyn y potensial i symud o fod yn yr amgylchedd naturiol a chysylltu ag ef i ddod yn ddinesydd actif, cyfrifol, iach a moesegol sy'n gallu dylanwadu ar eraill ynglŷn â phwysigrwydd rheoli adnoddau naturiol yn gynaliadwy yn awr ac yn y dyfodol. Wrth benderfynu pa ymyrraeth y dylid ei chyflwyno mae'n bwysig deall ym mhle mae'r unigolyn o safbwynt y Dilyniant Naturiol.

DILYNIANT NATURIOL ... DATBLYGU GWYBODAETH, DEALLTWRIAETH A RHYNGWEITHIAD CYNALIADWY GyDA NATUR

Cysylltiad Emosiynol

Cysylltiad Gwybyddol

Cam 1

Bod yn yr amgylchedd naturiol, ei fwynhau a theimlo'n gyfforddus o'i fewn

Cam 2

Cysylltu â natur - arsylwi a phrofi

Cam 3

Datblygu gwybodaeth o'r amgylchedd naturiol, ei adnoddau a'i fuddion lluosog

Cam 4

Deall effaith eich hun ac eraill ar natur a pham mae angen rheolaeth gynaliadwy

Cam 5

Cymryd safbwynt personol ar reoli ein hadnoddau naturiol yn awr ac yn y dyfodol - gwerthoedd a buddion

Cam 6

Dylanwadu ar gymdeithas fel dinesydd actif, cyfrifol a moesegol - rhan o gymuned gadarn a fflynnus

Buddion lluosog datblygu gwybodaeth gynaliadwy, dealltwriaeth a rhyngweithiad gyda natur

Fflynnus

- Cyflogaeth a gwirfoddoli amgylcheddol
- Addysg a sgiliau awyr agored
- Denu buddsoddiad
- Gwynnwn economaidd

Gwynnwn

- Addasu i newid yn yr hinsawdd
- Rheoli lifogydd
- Gwell ansawdd aer a dŵr
- Cynorthwyo bioamrywiaeth

Iach

- Gweithgarwch corfforol cynyddol
- Gwell iechyd meddwl
- Ataliad e.e. gordewdra, diabetes Math 2
- Tyfu bwyd yn gymunedol

Mwy cyfartal

- Mannau hygyrch a chysylltu coridorau
- Mynd i'r afael ag allgau cymdeithasol
- Cymunedau difreintiedig sy'n elwa fwyaf

Cymunedau cydlynol

- Cysylltiad â dylunio a chynnal a chadw yn rhol balchder lleol
- Llecedd i ddod i adnabod eich cymdeithas
- Hunaniaeth gymunedol gryfach

Diwylliant Bywiog

- Llecedd dymunol gyda diwylliant a hunaniaeth Gymreig
- Mwy o ymweliadau - celfyddydau, chwaraeon, hamdden
- Cyfluoedd creadigol, mynegianol a hwylog

Cyfrifol yn Fyd-eang

- Datblygiad economaidd lleol a chenedlaethol
- Lliniaru ar newid yn yr hinsawdd
- Bodloni polisiau cenedlaethol a rhyngwladol

2. Gwenoliaid duon, gwenoliaid a gwenoliaid y bondo

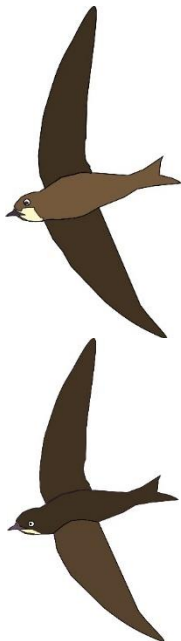
Ynghyd â gwenoliaid duon, mae gwenoliaid y bondo a gwenoliaid yn ymweld â Rhondda Cynon Taf yn yr haf.

Ar yr olwg gyntaf, mae gwenoliaid duon, gwenoliaid a gwenoliaid y bondo i'w gweld yr un fath ac maen nhw i gyd yn treulio'r gaeaf yn Affrica drofannol, gan deithio miloedd o filltiroedd yn ôl adref i'r Cymoedd i nythu bob blwyddyn.

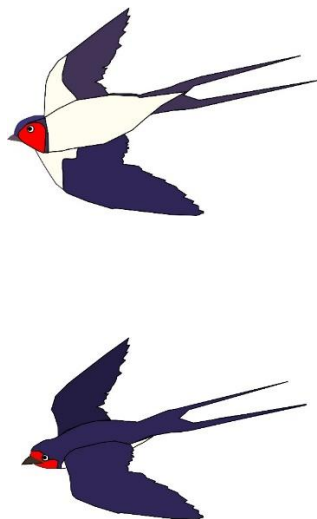
Fodd bynnag, mae gwenoliaid a gwenoliaid y bondo yn perthyn i'r un teulu o adar o'r enw "hirundinidae" tra bod gwenoliaid duon yn dod o'r teulu "apodidae". Mae hyn yn golygu bod gwenoliaid duon yn perthyn yn agosach i aderyn y si nag i wenoliaid duon!

Ledled Prydain, mae pob un o'r adar hyn yn prinhau, gyda gwenoliaid duon a gwenoliaid y bondo ar Restr Goch y DU. Mae hyn yn golygu bod eu niferoedd wedi gostwng mor gyflym fel bod cadwraethwyr yn poeni am eu goroesiad, felly mae gwir angen ein cymorth ar y gwenoliaid duon a welwn yn Rhondda Cynon Taf.

Gwennol ddu

Gwennol

Gwennol y bondo

Enwau Cymraeg ar wenoliaid duon, gwenoliaid a gwenoliaid y bondo

Swallow yn Gymraeg yw “**gwennol**” sy’n golygu “**shuttle**”.

Swift yn Gymraeg yw “**gwennol ddu**” sy’n golygu “**black shuttle**”.

House martin yn Gymraeg yw “**gwennol y bondo**” sy’n golygu “**shuttle of the eaves**”, neu “**gwennol y bargoed**” sy’n golygu “**shuttle of the overhang**”.

Mae'r gair Cernyweg am **wennol** yn debyg iawn i'r gair Cymraeg, sef '**gwennel**' neu '**gwednel**', sydd hefyd yn golygu “**shuttle**”.

Gelwir **gwenoliaid duon** yn '**gwennel dhu**' neu '**gwednel dhu**' neu '**black shuttle**' hyd heddiw.

Mae'n bosibl bod “**gwennol**” yn Gymraeg a Chernyweg yn cyfeirio at ddarn o offer a elwir yn wennol hedfan, a ddefnyddir wrth wehyddu ar wydd, wrth i'r aderyn a'r wennol wehyddu “hedfan” yn gyflym iawn yn ôl ac ymlaen.

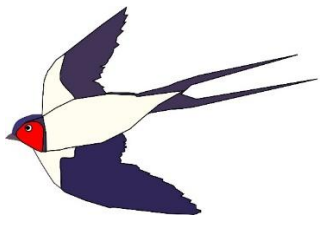
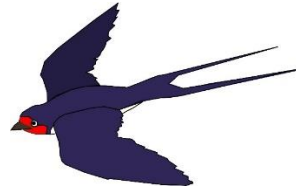
Os oes cysylltiad rhwng yr enwau, a ydych chi'n meddwl bod enw'r aderyn wedi dod cyn y gwŷdd (ffrâm wau)?

Mae'r wennol wedi'i chylchu mewn melyn (chwith) ac yn mynd yn ôl ac ymlaen ar hyd y gwŷdd (dde) gydag edau, brethyn gwehyddu. Diolch i [Melin Wlân Trefriw](#) am gael defnyddio'r delweddau

Tabl yn dangos y gwahaniaeth rhwng gwenoliaid duon, gwenoliaid a gwenoliaid y bondo

	Gwennol ddu	Gwennol	Gwennol y bondo
Ochr isaf			
Ochr uchaf			
Siâp	Corff hir, cul Adenydd siâp crwm neu bwmerang	Corff hir, cul 2 gynffon hir, fforchog o'r enw "streamers"	Corff byrrach, llymach gyda chynffon fyrrach wedi'i rhannu
Lliw	Llwyd tywyll iawn neu frown huddygl gyda gwddf golauach Yn gallu ymddangos yn ddu yn yr awyr.	Adain a chynffon gefn las sgleiniog Bol gwyn / llwydfelyn Gwddw coch	Ochr uchaf glas-ddu Adenydd brown-ddu Bol a ffolen gwyn
Maint y corff	16 - 17cm	15-20cm	12cm
Pwysau	35 - 40gm Maint <i>Cadbury Crème Egg</i>	17-20gm	15 - 23gm
Yn cyrraedd y Du	Yn cyrraedd ddiwedd Ebrill / dechrae Mai	Yn cyrraedd o ddiwedd Mawrth / dechrae Ebrill	Yn cyrraedd o ddiwedd mis Ebrill
Sain / galwad	Sgrechiadau a phartïon sgrechian	Cymysgedd o driliau a thrydar	Galwad traw uchel a thrilio
Nythod	Nythu mewn tyllau uchel ym mondo adeiladau	Nythod siâp powlen wedi'u gwneud o fwd, wedi'u hadeiladu mewn corneli cysgodol yn nhrawstiau ysguboriau	Yn adeiladu nyth siâp cromen allan o fwd, fel arfer o dan fondo tai
Hyd oes ar gyfartaledd	6 blynedd, ond cofnodwyd hyd at 21 mlynedd	3 blynedd, ond hyd at 15 mlynedd wedi'i gofnodi	2 flynedd, ond hyd at 14 mlynedd wedi'i gofnodi
Statws cadwraeth y DU	Coch	Gwyrdd	Coch

Er mwyn helpu i adnabod anifeiliaid tebyg, gan gynnwys adar fel gwenoliaid duon, gwenoliaid a gwenoliaid y bondo, gallwn ddefnyddio dosbarthiad neu allwedd wyddonol.

Un math o allwedd yw pan ofynnir cwestiynau y gellir eu hateb gyda “ie” neu “na” syml. Gelwir y math yma o allwedd yn allwedd dosbarthu deuol. Mae deuol yn golygu rhannu'n ddwy ran (e.e. ie neu na).

Gellir dangos yr allweddi ar ffurf tabl neu gyda blychau a saethau.

I ddefnyddio'r bysellau ar y tudalennau nesaf, dewiswch un o'r 3 aderyn (gwennol ddu, gwennol neu wennol y bondo) a defnyddiwch y cwestiynau yn yr allwedd i ddarganfod pa aderyn rydych chi wedi'i ddewis.

Dechreuwch gyda Chwestiwn 1 ar y brig ac yna gweithio'ch ffordd i lawr nes eich bod wedi dod o hyd i'r un cywir.

Cwestiwn 1: A oes ganddo ddwy gynffon denau hir?

Cwestiwn 2. Ydy'r lliw gwyn ar ei gorff?

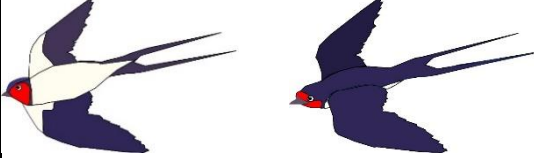
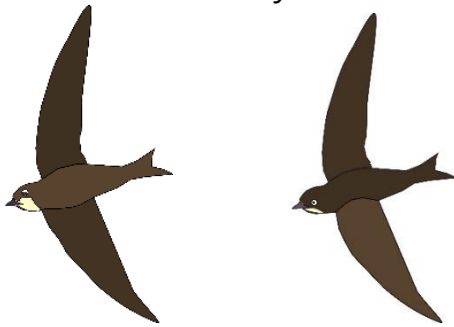
Cwestiwn 3. Oes streipen wen ar ei gefn?

Gall dosbarthiad neu allwedd wyddonol edrych yn wahanol ond fe'i defnyddir yn yr un modd. Yr enghraifft gyntaf yw;

- Dosbarthiad neu allwedd wyddonol mewn tabl, gyda delweddau neu hebddynt
- Dosbarthiad neu allwedd wyddonol gan ddefnyddio blychau a saethau heb ddelweddau

Dosbarthiad neu allwedd wyddonol ar ffurf tabl gyda diagramau

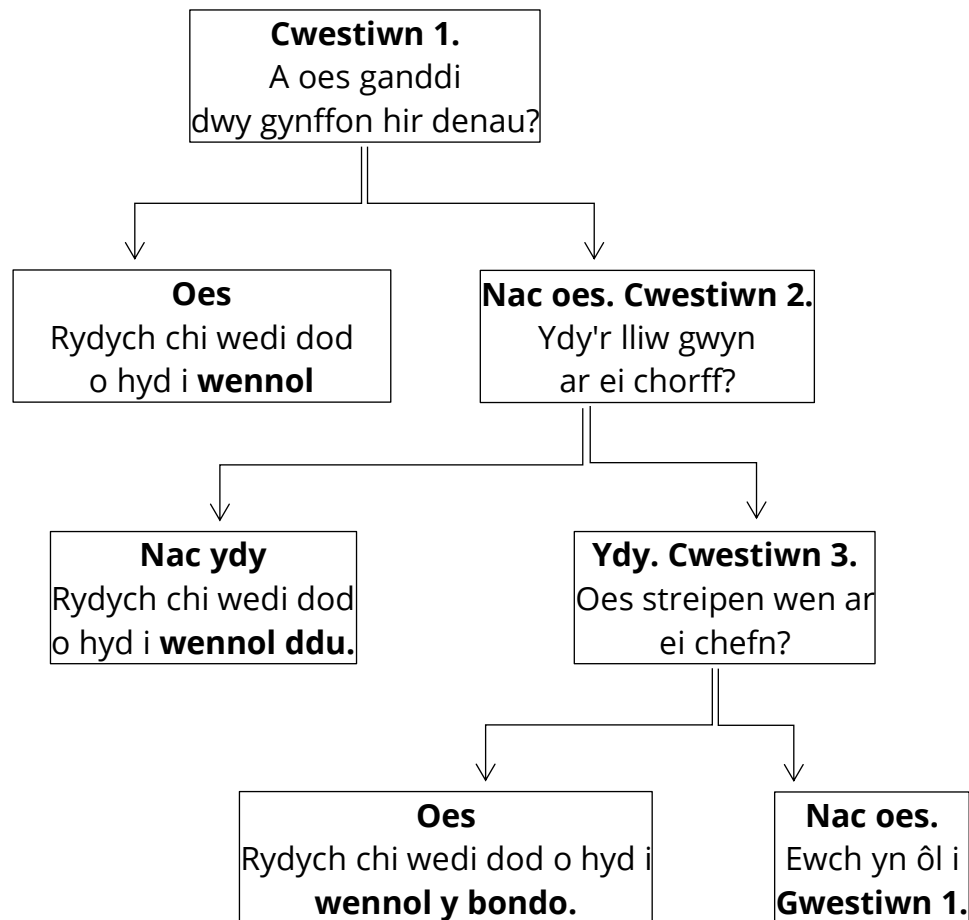
1. A oes ganddo ddwy gynffon denau hir?	Oes	Rydych chi wedi dod o hyd i wennol. Gwedd o'r blaen Gwedd o'r cefn
	Nac oes	Ewch i gwestiwn 2
2. Ydy'r lliw gwyn ar ei gorff?	Ydy	Ewch i gwestiwn 3
	Nac ydy	Rydych chi wedi dod o hyd i wennol ddu. Gwedd o'r blaen Gwedd o'r cefn
3. Oes streipen wen ar ei chefn?	Oes	Rydych chi wedi dod o hyd i wennol y bondo. Gwedd o'r blaen Gwedd o'r cefn
	Nac oes	Ewch yn ôl i gwestiwn 1.

Dosbarthiad neu allwedd wyddonol ar ffurf tabl syml

1. A oes ganddo ddwy gynffon denau hir?	Oes	Rydych chi wedi dod o hyd i wennol .
	Nac oes	Ewch i gwestiwn 2.
2. Ydy'r lliw gwyn ar ei gorff?	Ydy	Ewch i gwestiwn 3.
	Nac ydy	Rydych chi wedi dod o hyd i wennol ddu .
3. Oes streipen wen ar ei chefn?	Oes	Rydych chi wedi dod o hyd i wennol y bondo .
	Nac oes	Ewch yn ôl i gwestiwn 1.

Dosbarthiad neu allwedd wyddonol gan ddefnyddio blychau a saethau

Gweithgaredd 1: Gwneud dosbarthiad neu allwedd wyddonol

1. Fel dosbarth cyfan, gwnewch y plant yn gyfarwydd â'r math o gwestiwn sydd ei angen ar gyfer y math hwn o allwedd trwy chwarae'r gêm parlwr siarad "20 cwestiwn". Mae un plentyn yn meddwl am anifail ac mae'n rhaid i'r plant eraill ofyn cwestiynau yn eu tro, a rhaid ateb y cwestiynau trwy ddweud '**ie**' neu '**na**'. Caniateir 20 cwestiwn er mwyn dyfalu'r anifail.
2. Mewn grwpiau bach, gofynnwch i'r plant edrych ar bob un o'r anifeiliaid am nodwedd sy'n unigryw i 3 anifail gwahanol iawn. Byddai'n fuddiol iddyn nhw dynnu llun o'r anifail yn gyntaf.

Er enghraifft; **Morfil, dyn, pili pala**

3. Gofynnwch iddyn nhw greu cwestiynau am y nodweddion unigryw hyn na ellir ond eu hateb gyda "**ie**" neu "**na**".

Er enghraifft, "a yw'n byw yn y môr?", "a yw'n cerdded ar 2 goes?", "a oes ganddo adenydd?"

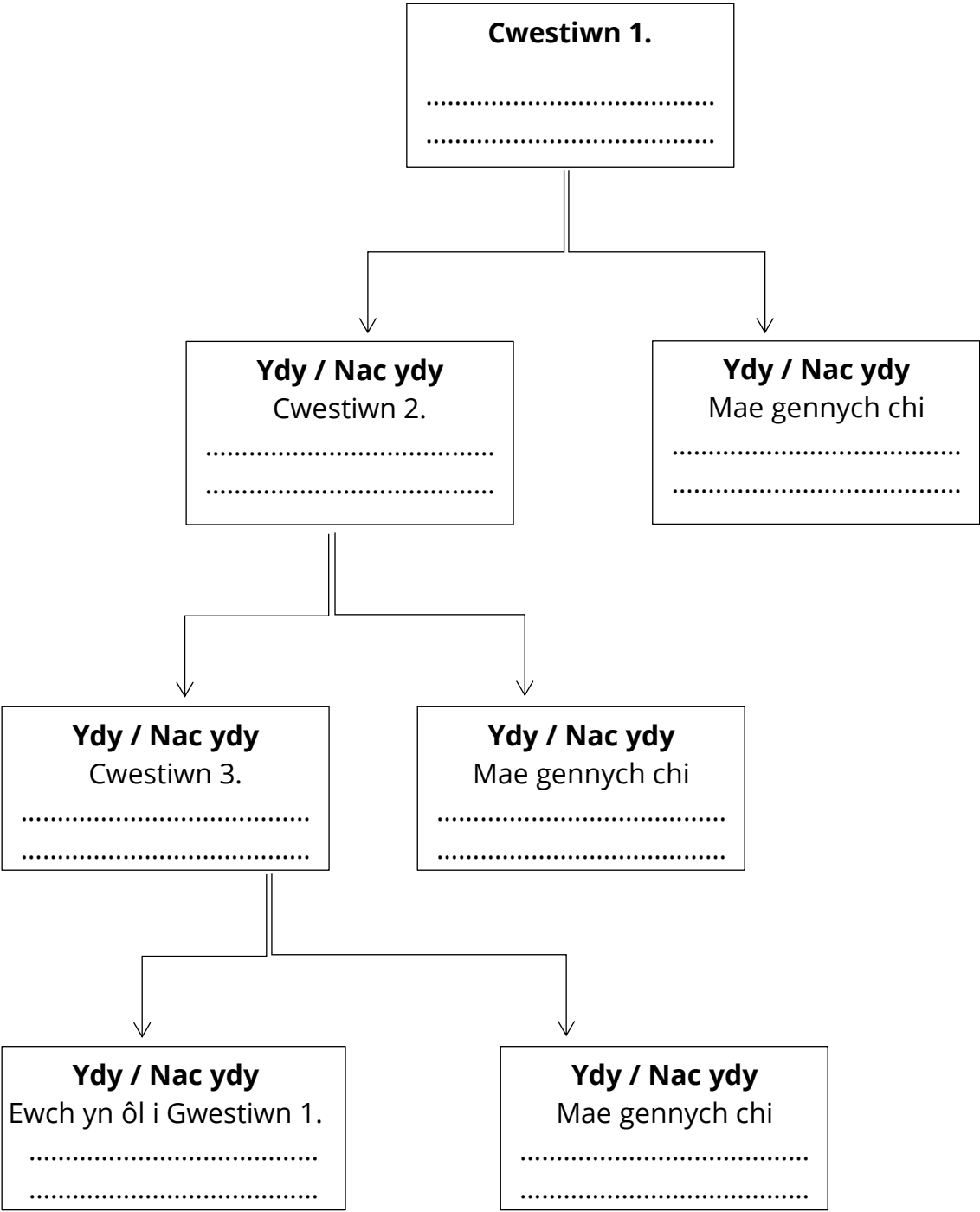
4. Gofynnwch i'r plant roi'r cwestiynau mewn allwedd gyda'r bwrdd a'r blychau/saethau. Fel dosbarth cyfan edrychwch ar yr holl gwestiynau gwahanol a godwyd. Os nad ydyn nhw'n hollol gywir, nawr yw'r amser i'w cywiro.
5. Gofynnwch i'r plant feddwl am gwestiynau a chreu allwedd gyda'r bwrdd a blychau/saethau i ddweud y gwahaniaeth rhwng pob un o'r plant yn eu grwpiau bach a gwnewch yn siŵr eu bod yn eu profi i weld a ydyn nhw'n gweithio (mae tabl drafft a blychau/saethau ar y tudalennau nesaf).

Er enghraifft, "a ydyn nhw'n gwisgo eu gwallt i fyny?", "a ydyn nhw'n gwisgo siwmpwr goch?", "a ydyn nhw'n gwisgo sbectol?"

6. Defnyddiwch yr allweddi a grëwyd gan y grwpiau fel dosbarth cyfan i weld a yw pob allwedd yn gweithio! Os na, gofynnwch pam ddim a gofynnwch iddyn nhw eu cywiro.
7. Trafodwch a yw'r allweddi hyn bob amser yn gweithio, e.e. a fydd gwedd y plant yn newid bob dydd? Trafodwch yr allwedd i wahaniaethu rhwng gwenoliaid duon, gwenoliaid a gwenoliaid y bondo. Ailedrychwch ar yr allwedd i ddangos pa mor dda y mae'n gweithio.

Cwestiwn 1.	Ydy	
	Nac ydy	
Cwestiwn 2.	Ydy	
	Nac ydy	
Cwestiwn 3.	Ydy	
	Nac ydy	

Cymorth pellach: Adnabod

i spot www.ispot.org.uk/ - fforwm adnabod lle gall naturiaethwyr amatur ac arbenigwyr ofyn cwestiynau am bob agwedd ar fioamrywiaeth y DU.

RSPB www.rspb.org.uk/discoverandenjoynature/discoverandlearn/birdidentifier/
- allwedd ar-lein hawdd i adnabod adar Prydeinig anhysbys.

Woodland Trust [Gwenoliaid duon, Gwenoliaid a Gwenoliaid y Bondo: Canllaw Adnabod Hawdd](#)

3. Gwenoliaid Duon

Sut maen nhw'n edrych?

Mae gwenoliaid duon yn adar brown canolig eu maint, huddygl gyda gwddf gwyn hufennog, ond maen nhw'n edrych yn ddu wrth hedfan yn erbyn yr awyr lachar.

Mae eu silwét nodedig yn dangos eu cyrff tenau hir, adenydd llydan crwm neu siâp bwmerang a chynffonau fforchog. Mae eu hadenydd tua 42cm o led pan fyddan nhw ar agor, maen nhw'n pwysu tua'r un faint â *Cadbury Crème Egg* ac mae modd iddyn nhw fyw hyd at 21 mlynedd!

Maen nhw'n hedfan yn anhygoel

Maen nhw'n hedfanwyr gwirioneddol anhygoel, yn treulio'r rhan fwyaf o'u bywydau yn ne Affrica yn bwyta, yfed, cysgu, glanhau a pharu i gyd yn yr awyr! Gallan nhw orchuddio hyd at filiwn cilomedr yn ystod eu hoes, gan lanio i ddodwy eu hwyau a magu eu cywion.

Mae gwenoliaid duon yn ymweld â'r DU yn yr haf, yn bridio yma yn Rhondda Cynon Taf ond yn mudo pellteroedd enfawr (3,400 milltir) ddwywaith y flwyddyn rhwng yma ac Affrica i osgoi'r gaeaf oer. Gallan nhw gyrraedd uchder o hyd at 5,700 metr.

Dyma'r adar cyflymaf o ran hedfan gwastad, gyda chyflymder uchaf o 69mya gyda hyd at 8 curiad adenydd yr eiliad!

Mae peirianwyr aerodynamig wedi astudio eu esgyniad byr, troeon cyflym iawn a'u hystwythder eithafol i lywio datblygiadau mewn technoleg awyrennau.

Dim traed!

Eu henw gwyddonol yw *Apus apus*, o'r gair Groegaidd am "heb draed". Mae hyn oherwydd eu bod yn hedfan y rhan fwyaf o'r amser gyda'u coesau wedi'u cuddio i mewn ac felly anaml y byddwch chi'n gweld eu traed! Yn y gorffennol, y gred oedd nad oedd ganddyn nhw draed o gwbl!

Gan fod eu traed ymhellach yn ôl ar eu cyrff na'r rhan fwyaf o adar, dydyn nhw ddim yn gallu cerdded yn hawdd, ac mae pob un o fysedd y traed yn pwyntio ymlaen gyda chrafangau miniog fel bod modd iddyn nhw lynu wrth wal, wyneb craig neu foncyff coeden i nythu.

Ar yr adain!

Er bod angen rhagor o ymchwil i wenoliaid duon sy'n cysgu, mae gwyddonwyr yn meddwl y gall gwenoliaid duon gau hanner eu hymennydd i ffwrdd fel eu bod yn gallu hedfan a chysgu ar yr un pryd.

Weithiau mae gwenoliaid duon yn hedfan drwy'r glaw i ymolchi!

Maen nhw'n yfed trwy sgimio'n isel dros wyneb dŵr i gasglu ychydig ddiferion i'w yfed. Mae hyn yn beryglus iawn oherwydd os ydyn nhw'n ei wneud yn anghywir, gallan nhw fynd o dan y dŵr a chael eu dal gan bysgodyn.

Am wybodaeth bellach am wenoliaid duon:

www.rspb.org.uk/birds-and-wildlife/wildlife-guides/bird-az/swift/

www.bto.org/understanding-birds/birdfacts/swift

www.swift-conservation.org/

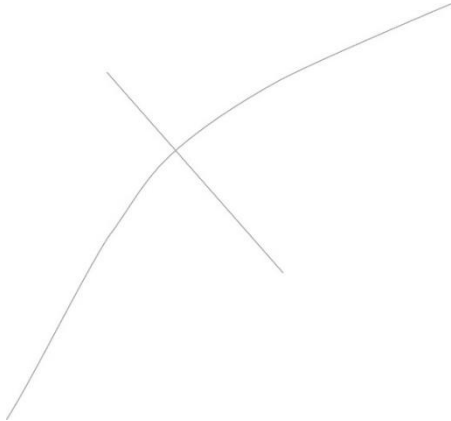
www.woodlandtrust.org.uk/trees-woods-and-wildlife/animals/birds/swift/

Gweithgaredd 2: Sut i dynnu llun gwennol ddu sy'n hedfan

CA2/CA3

1. Tynna linell syth ac yna llinell grwm ar 90° gyda marc pensil ysgafn.

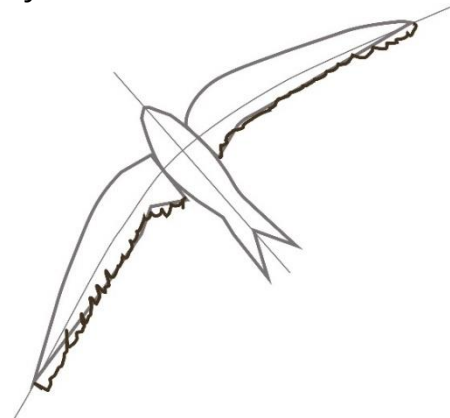
2. Eto, gyda marciau pensil ysgafn, tynna lun o gorff y wennol ddu. Mae'n edrych ychydig fel pysgodyn!

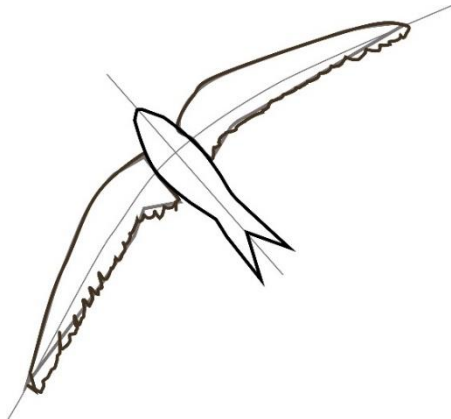
3. Mae'r adenydd yn llydan ac wedi'u tynnu nôl.

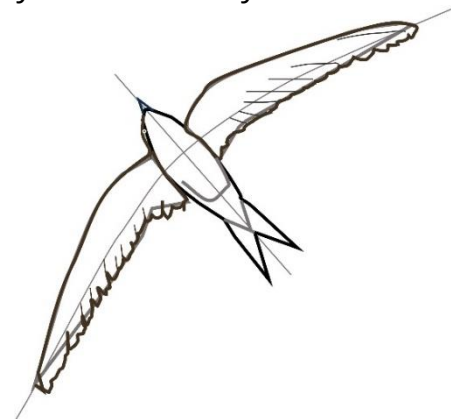
4. Ychwanega'r ymyl donnog i waelod yr adenydd.

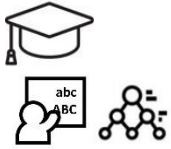
5. Gwna'r darnau rwyd ti am eu cadw **yn fwy clir**, mae hynny'n golygu gyda marciau pensil caletach

6. Ychwanega big, ychydig o'r pen, llygad, yn ogystal â manylion bol, adain a chynffon. Lliwia dy lun.

Bwyd ar yr adain

Mae gwenoliaid duon yn bwyta nifer fawr o bryfed sy'n hedfan, gan ddal hyd at 20,000 o bryfed bob dydd!!

Mae'r oedolion yn dal y trychfilod wrth hedfan ac yn ei gwneud hi'n bêl o'r enw "bolws", yna'n ei chario yn ôl i'r nyth i'w cywion neu ei "swiftlets" eu bwyta.

Gall fod hyd at 1,000 o bryfed ym mhob bolws, sy'n cynnwys pryfed fel morgrug hedfan, pryfed gleision, mosgitos, pryfed cop, chwilod bach a gwenyn, ond eu hoff ysglyfaeth yw pryfed hofran.

Os bydd y tywydd yn mynd yn rhy wael i rieni gasglu pryfed sy'n hedfan, efallai'n rhy wlyb neu'n sych neu'n boeth neu'n oer, gall gwenoliaid duon ifainc yn y nyth ostwng tymheredd eu corff a mynd yn "torpid" neu gyflwr cwsg i arbed ynni, ond dim ond am gyfnodau byr y gallant wneud hyn.

Chwilen

Pry Copyn

Buwch Goch
Gota

Pryfyn

Mosgito

Gwyfyn

Mursen

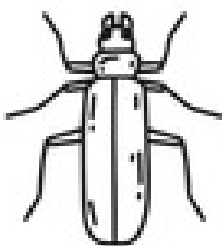
Pryfyn

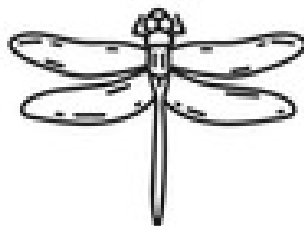
Pili-pala

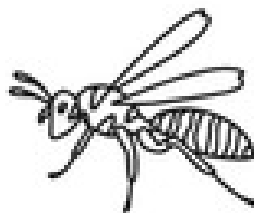
Pryfyn

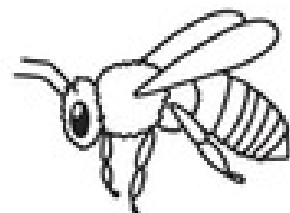
Chwilen

Gwas y neidr

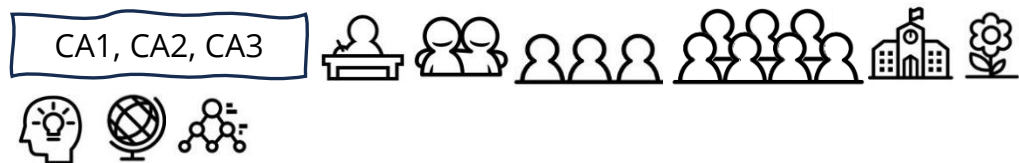

Cacwnen

Gwenynen

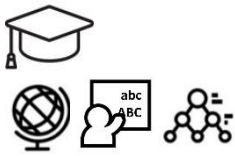
Gweithgaredd 3: Gêm ysglyfaethwr / gwyfynod gwenoliaid duon

Dyma ogwydd gwahanol ar gêm o'r enw "ystlum, gwyfyn". Mae gan wenoliaid duon olwg a chlyw ardderchog ond defnyddiwrch y gêm yma i ddangos sut y gallan nhw ddefnyddio eu clyw yn unig i ddal eu hysglyfaeth.

1. Bydd angen mwgwd a rhywbeth sy'n gallu gwneud sŵn fel cloch.
2. Defnyddiwrch ofod mawr, yn ddelfrydol y tu allan, mewn man agored naturiol i ffurfio cylch tua 4m ar draws, yn wynebu i mewn.
3. Gofynnwch i'r plant ydyn nhw'n gallu cofio beth mae gwenoliaid duon yn ei fwyta.
4. Ydy'r plant yn gallu dychmygu sut mae'r "ysglyfaeth" yn swnio?
5. Rhwch fwgwd ar 2 o'r plant a'u cael i sefyll yn y cylch.
6. Bydd un ohonyn nhw'n wennol du neu'n "ysglyfaethwr" a'r llall yn "ysglyfaeth" neu'r anifeiliaid mae'r gwenoliaid yn eu bwyta.
7. Bydd y wennol ddu neu'r ysglyfaethwr yn gwisgo mwgwd ac mae'n rhaid iddo geisio dal yr "ysglyfaeth" trwy wrando'n ofalus a dilyn y synau neu'r symudiadau y mae'r ysglyfaeth yn eu gwneud.
8. Os na all y gwenoliaid duon ddal yr ysglyfaeth, gofynnwch i'r ysglyfaeth wneud y sŵn y mae'n dychmygu y byddai'n swnio.
9. Os yw'r gwennol ddu neu'r ysglyfaeth yn mynd yn rhy agos at ymyl y cylch, mae'r plant hynny sy'n ffurfio'r cylch yn eu tapio ar yr ysgwydd.
10. Pwysleisiwch yr angen i bawb arall fod yn dawel.
11. Gallai fersiynau eraill o'r gêm yma gynnwys nifer wahanol o ysglyfaethau neu ysglyfaethwyr, gan ofyn i'r ysglyfaethau ddefnyddio eu strategaeth hela neu osgoi dal.
12. Os nad yw'r ysglyfaethwr yn anturus iawn, caewch y cylch i ddod â'i ysglyfaeth yn nes.

4. Nythod, blychau nythu a brics nythu

Nythod

Mae adar yn dodwy eu hwyau mewn nythod i'w hamddiffyn nhw a'u cywion rhag y tywydd ac ysglyfaethwyr.

Mae gwenoliaid duon yn gwneud eu nythod mewn ceudodau neu ofod o goesynnau mân, gwe pry cop, petalau, papur a phlu y maen nhw'n dod o hyd iddyn nhw yn yr awyr pan maen nhw'n hedfan. Maen nhw'n pentyrru'r holl ddeunydd i fyny ac yn ei gludo ynghyd â phoer sy'n caledu'n gyflym.

Safleoedd nythu hen a phresennol

Mae gwenoliaid duon yn dychwelyd i'r un safle bob blwyddyn, yn tacluso eu hen nythod cyn dodwy a deor eu hwyau. Credir bod rhai safleoedd lle mae gwenoliaid duon wedi nythu yn gannoedd o flynyddoedd oed.

Amser maith yn ôl, arferai gwenoliaid duon wneud nythod mewn tyllau mewn coed mawr ac ar glogwyni uchel, ac maen nhw'n dal i wneud hyn mewn rhai rhannau o'r byd fel yr Alban, Gwlad Pwyl a Sweden.

Fodd bynnag, mae gormod o goed wedi'u torri i lawr ac mae clogwyni wedi mynd yn rhy brysur, felly mae gwenoliaid duon wedi dysgu gwneud eu nythod mewn tyllau bach ar gopaon tai, eglwysi ac adeiladau eraill.

Yn anffodus, mae hyd yn oed y lleoedd hyn bellach yn cael eu colli gan fod cymaint o bobl yn gwneud newidiadau i'w tai; atgyweirio difrod a llenwi gofodau ar hen adeiladau a ddefnyddir yn draddodiadol gan wenoliaid duon.

Blychau a brics nythu newydd

Credir bod adar ifainc yn dilyn yr adar hŷn yn ôl i'r man lle buon nhw'n magu, gan ddod o hyd i'w safle eu hunain ar gyfer nythu. Mae modd sefydlu nythfa newydd trwy osod blychau nythu a 'blychau neu frics nythu' wedi'u dylunio'n arbennig a chwarae galwadau i ddenu eu diddordeb.

Mae'r adar yn chwilfrydig a byddan nhw'n ymchwilio i safleoedd newydd posib, tra'n sgrechian o gwmpas mewn heidiau tynn ar lefel isel. Maen nhw'n adar cymdeithasol iawn ac yn nythu mewn grwpiau neu "drefedigaethau" (nythfeydd). Mae nythu gyda'i gilydd yn golygu eu bod yn fwy diogel gan fod llawer o lygaid yn edrych allan am berygl.

Ni ddylid byth symud nythod gwenoliaid, ac mae adar sy'n nythu yn cael eu hamddiffyn gan y gyfraith! Mae gwenoliaid duon yn hoffi gadael eu nythod trwy ollwng eu hunan i'r awyr o'r fynedfa.

Mae gwenoliaid duon yn hawdd i'w gweld yn hedfan o gwmpas ar noson boeth o haf. Maen nhw'n gyfrinachgar ynghylch ble maen nhw'n nythu, yn ymweld yn gyflym - mor gyflym bod modd eu methu'n hawdd.

Y lle gorau ar gyfer blychau neu frics nythu

Mae angen i flychau a brics nythu gwenoliaid duon fod:

- o leiaf 4.5m uwchlaw lefel y ddaear neu mor uchel â phosibl
- ar waliau sy'n wynebu'r gogledd neu'r gogledd-ddwyrain
- yn gysgodol yn y brig neu o dan y bondo
- ag ardal glir fel y gall adar hedfan i mewn ac allan yn hawdd heb goed a gwifrau
- ddim yn cael ei aflonyddu, felly i ffwrdd o ffenestri, drysau neu ardaloedd a ddefnyddir yn aml

Mae gwenoliaid duon yn nythu'n uchel mewn bondoeau adeiladau

Mae gwenoliaid duon yn hoffi nythu mewn grwpiau neu 'gytrefi' er diogelwch

Mae nythod yn fannau wedi'u hadeiladu a blychau nythu gyda brigau tenau, gwe pry-cop, petalau, papur a phlu wedi'u casglu ar yr adain a'u gludo at ei gilydd gyda phoer.

Diolch i [House Martin Conservation UK & Ireland](#) am gael defnyddio'r llun yma.

Wyau a chywion neu "swiftlets"

Yr unig amser y mae gwenoliaid duon yn glanio yw i ddodwy eu hwyau a magu eu cywion a elwir yn "swiftlets".

Mae gwenoliaid duon yn paru am oes ac mae'r wrenol fenywaidd yn dodwy "nythaid" o 2 neu 3 o wyau gwyn (ddim yn sgleiniog) mewn tymor. Maen nhw ychydig yn hirach na llawer o wyau. Mae'r ddau riant yn rhannu'r un cyfrifoldeb am ddeor neu eistedd ar yr wyau, bwydo a glanhau'r gwenoliaid duon.

Maen nhw'n cymryd tua 18 diwrnod i ddeor ac maen nhw'n ddall heb unrhyw blu pan maen nhw'n cael eu geni ac yn dibynnu'n llwyr ar eu rhieni. Mae'r cywion yn agor eu llygaid ar ôl tua 6 diwrnod.

Mae'r oedolion yn dal y trychfilod wrth hedfan ac yn eu troi yn belen o 300-500 o bryfed o'r enw "bolws" ac yn ei chario mewn cwdyn yn ôl i'r nyth i'w gwenoliaid duon ei bwyta.

Blychau nythu gwenoliaid

Gallai'r blychau nythu newydd yn eich ysgol fod yn un o'r canlynol ond mae'n dibynnu ar lawer o ffactorau.

Diolch i [Impeckable](#) am gael defnyddio'r ffotograffau o'u blychau nythu isod

Blwch nythu sengl gwyn

Bocs nythu sengl coch

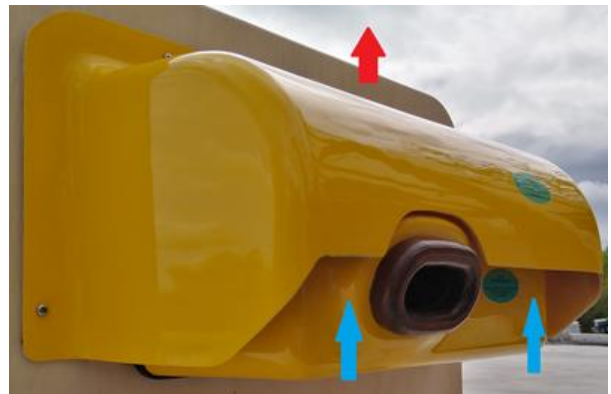
Blwch nythu dwbl coch

Y tu mewn i flwch nythu dwbl coch

Blwch nythu gwenoliaid, gyda chanopi amddiffynnol i'w ddefnyddio mewn hinsawdd a lleoliadau poeth

Mae aer oer yn cael ei dynnu i mewn i'r blwch nesaf wrth i unrhyw aer poeth godi ac mae'r blwch wedi'i inswleiddio

Bocs 4 nyth gwenoliaid duon coch

Bocs 4 nyth gwenoliaid duon gwyn gydag adar

Blwch 4 nyth gwenoliaid duon mewn apig tŷ

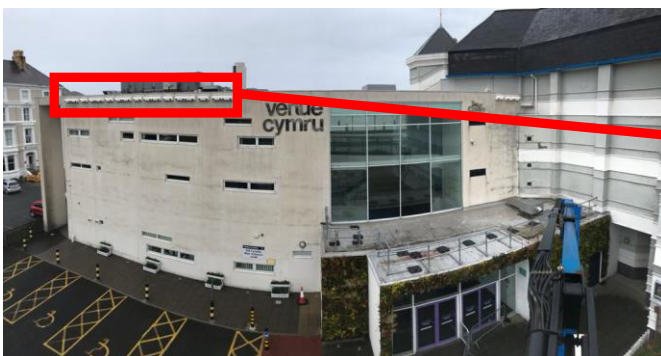
Bocs 8 nyth gwenoliaid duon glas o dan bargod tŷ

Blwch 6 nyth gwenoliaid duon talcen tŷ

Mewn blwch 6 nyth talcen tŷ

Llawer o focsys nythu gwenoliaid duon gwyn ar adeilad Venue Cymru yng ngogledd Cymru

Blychau nythu pren

Mae hefyd modd gwneud blychau gwenoliaid ac adar o bren, sy'n ddeunydd mwy cyffredin ac yn rhatach, ond ni fydd yn para mor hir.

Diolch i [Peak Boxes](#) am gael defnyddio'r ffotograffau o'u blychau nythu isod

Pren, agoriad blaen sengl, teras a blychau gwenoliaid duon

Blwch agoriad blaen dwbl pren i wenoliaid duon wedi'i osod ar adeilad

Brics nythu gwenoliaid

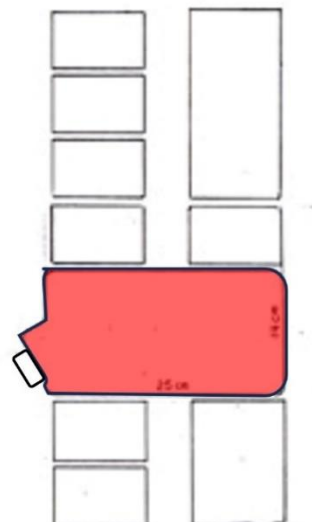
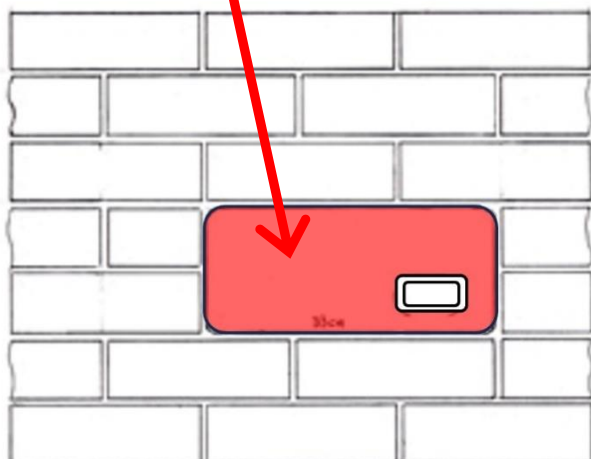
Diolch i [Impeckable](#) am gael defnyddio o'r ffotograffau o'u brics nyth isod

Brics nythu coch

Bric nythu coch gyda chwpan nyth

Sut mae bricsen nythu yn cael ei defnyddio mewn wal adeilad

Brics gwenoliaid duon

Gellir defnyddio briciau gwenoliaid duon hefyd ac mae'n well eu defnyddio pan fydd y tŷ neu'r wal yn cael eu hadeiladu oherwydd gall fod ychydig yn anodd eu gosod unwaith y bydd wal wedi'i gorffen.

Diolch i [Swift Conservation](#) am gael defnyddio'r ffotograffau o "S-Brick" a wnaed gan [Action for Swifts \(Dick Newell\)](#).

*"S-Brick" a wnaed gan Action for Swifts
(Dick Newell)*

*"S-Brick" ym mur tŷ wedi'i gwneud gan
Gweithredu dros Wenoliaid Duon (Dick Newell)*

Brics gwenoliaid duon

*Brics gwenoliaid duon yn wal tŷ sy'n cael ei
adeiladu*

Cwpanau nythu gwenoliaid y bondo a gwenoliaid

Os canfuwyd nad yw eich ysgol yn addas ar gyfer gwenoliaid duon, efallai y byddwch wedi cael cynnig cwpanau nythu gwennol y bondo neu gwenoliaid yn lle hynny.

Diolch i [Impeckable](#) am gael defnyddio'r 4 llun canlynol

Cwpan nyth gwennol y bondo: gwyn a choch

Cwpan nyth gwenoliaid: gwyn a melyn

Diolch yn fawr i'r [RSPB](#) am gael defnyddio'r 2 ffotograff canlynol

Cwpan nythu pren a choncrit mwy traddodiadol gwenoliaid y bondo

Cwpan nythu pren a choncrit mwy traddodiadol gwenoliaid

Gweithgaredd 4: Dyddiadur monitro gwenoliaid duon

1. O fis Mai tan ddiwedd y tymor, mewn grwpiau o 6 neu lai, arsylwch a chofnodi unrhyw weithgaredd yn y blwch (blychau) nythu neu gerllaw iddyn nhw o leiaf unwaith yr wythnos yn y prynhawn am o leiaf 10 munud.
2. Cytunwch ar le y gallwch wyllo'r blychau nythu lle:
 - Mae'n ddiogel ac yn gyfforddus,
 - fyddwch chi ddim yn tarfu ar yr adar nac eraill yn yr ysgol, ac
 - mae cysgod rhag y glaw a'r haul.
3. Bydd angen i chi fod yn dawel a chadw'n llonydd, gyda'ch llygaid a'ch clustiau'n effro i weld a chlywed unrhyw adar ac anifeiliaid eraill. Defnyddiwch ysbïenddrych os oes gennych rai.
4. Cofnodwch gymaint o wybodaeth ag y gallwch am bob blwch nythu yn ogystal ag unrhyw bethau eraill rydych chi'n eu gweld o fyd natur a hyd yn oed cofnodwch os nad oes dim yn digwydd.

Enghraifft o ffurflen gofnodi fisol

MisMehefin..... Blwyddyn2024.....

Wythnos 1

Enw'r cofnodwr	Diwrnod, dyddiad, amser		Tywydd	Rhif blwch nythu				Achosion eraill o weld gwennol ddu
				1.	2.	3.	4.	
1.	Diwrnod	Dydd Llun	Heulog / Oer		Hedfanodd 1 / gwennol ddu i mewn gyda phlu			Gwenyn yn suo
2.								
3.	Dyddiad	1.06.24						
4.								
5.	Dechrau	1.03pm						
6.	Diwedd	1.15pm						

Wythnos 2

Enw'r cofnodwr	Diwrnod, dyddiad, amser		Tywydd	Rhif blwch nythu				Achosion eraill o weld gwennol ddu
				1.	2.	3.	4.	
1.	Diwrnod	Iau	Heulog / Cynnes		Hedfanodd 1 gwennol ddu allan	Hedfanodd 1 gwennol ddu i mewn ac allan gyda bwyd eto	Hedfanodd 1 gwennol ddu i'r bocs	Glöyn byw ger y fynedfa
2.								
3.	Dyddiad	8.06.24						
4.								
5.	Dechrau	2.13pm						
6.	Diwedd	2.28pm						

Wythnos 3

Enw'r cofnodwr	Diwrnod, dyddiad, amser		Tywydd	Rhif blwch nythu				Achosion eraill o weld gwennol ddu
				1.	2.	3.	4.	
1.	Diwrnod	Dydd Gwener	Cymylog / Oer			Aderyn y to / y tu mewn i'r blwch nythu		Gwenoliaid duon yn hedfan yn uchel yn yr awyr. Cacwn â diddordeb yn y blychau
2.								
3.	Dyddiad	15.05.24						
4.								
5.	Dechrau	12.50pm						
6.	Diwedd	1.00pm						

Wythnos 4

Enw'r cofnodwr	Diwrnod, dyddiad, amser		Tywydd	Rhif blwch nythu				Achosion eraill o weld gwennol ddu
				1.	2.	3.	4.	
1.	Diwrnod	Dydd Gwener	Glawiog / Oer					
2.								
3.	Dyddiad	29.06.24						
4.								
5.	Dechrau	1.45pm						
6.	Diwedd	1.55pm						

Ffurflen gofnodi fisol wag

Mis Blwyddyn

Wythnos 1

Enw'r cofnodwr	Diwrnod, dyddiad, amser		Tywydd	Rhif blwch nythu				Achosion eraill o weld gwennol ddu
				1.	2.	3.	4.	
1.	Diwrnod							
2.								
3.	Dyddiad							
4.								
5.	Dechrau							
6.	Diwedd							

Wythnos 2

Enw'r cofnodwr	Diwrnod, dyddiad, amser		Tywydd	Rhif blwch nythu				Achosion eraill o weld gwennol ddu
				1.	2.	3.	4.	
7.	Diwrnod							
8.								
9.	Dyddiad							
10.								
11.	Dechrau							
12.	Diwedd							

Wythnos 3

Enw'r cofnodwr	Diwrnod, dyddiad, amser		Tywydd	Rhif blwch nythu				Achosion eraill o weld gwennol ddu
				1.	2.	3.	4.	
13.	Diwrnod							
14.								
15.	Dyddiad							
16.								
17.	Dechrau							
18.	Diwedd							

Wythnos 4

Enw'r cofnodwr	Diwrnod, dyddiad, amser		Tywydd	Rhif blwch nythu				Achosion eraill o weld gwennol ddu
				1.	2.	3.	4.	
19.	Diwrnod							
20.								
21.	Dyddiad							
22.								
23.	Dechrau							
24.	Diwedd							

Byddwch yn amyneddgar. Efallai y bydd yn cymryd peth amser i'r gwenoliaid duon ddod o hyd i'r blychau nythu newydd ac efallai na fyddan nhw hyd yn oed yn eu defnyddio eleni o gwbl.

Hefyd, gall adar neu anifeiliaid eraill fel gwenyn neu gacwn ddefnyddio'r blychau! Ddylai'r rhain ddim achosi problem a fyddan nhw ddim y poeni neb felly arsylwch nhw a mwynhau!

Os yw'r gwenoliaid duon yn hapus a heb eu haflonyddu, byddan nhw'n aros yno am ychydig ddyddiau yna bydd y wennol fenywaidd yn dodwy 2 - 4 wy.

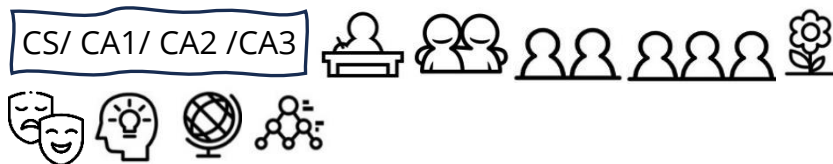
Bydd y ddau riant yn deor yr wyau, yna'n newid bob rhyw awr ac yn bwydo eu hunain. Mae wyau yn deor mewn 18 diwrnod ac mae'r cywion neu wenoliaid duon yn noeth ar y dechrau ond bydd ganddyn nhw blu llawn ymhen mis.

Bydd angen eu bwydo bob 45 i 60 munud, o'r wawr i'r cyfnos, am 12 awr y dydd, felly mae'r rhieni'n gweithio'n galed iawn.

Efallai y gwelwch y rhieni yn hedfan i mewn gyda gwddf chwyddedig yn llawn o bryfed ar gyfer y gwenoliaid duon. Ond byddwch yn wyladwrus, maen nhw'n gyflym!

Dim ond pan fydd digon o fwyd, a'r tywydd yn braf, y bydd y gwenoliaid duon yn barod i adael y nyth neu'r "ffald". Mae hyn rhwng 37 a 56 diwrnod ar ôl deor.

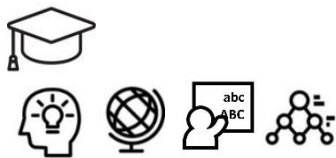
Gweithgaredd 5: Adeiladu nyth

Fe fydd angen: pliciwr neu siswrn, digon o frigau, mwsogl a deunydd naturiol arall, efallai mewn ardal o goetir.

1. Trafodwch bam mae adar yn adeiladu nythod yn ystod y gwanwyn.
2. Ble maen nhw fel arfer yn lleoli eu nythod? E.e. coed.
3. Ble mae gwenoliaid duon yn gwneud eu nythod a pham?
4. Eglurwch fod gwenoliaid duon yn defnyddio plu i leinio'r nyth er mwy amddiffyn yr wyau a'u cadw'n gynnes, tra bod adar eraill yn defnyddio deunyddiau ychwanegol, megis mwsogl neu ffwr.
5. Eglurwch fod y plant yn mynd i weithio mewn parau i adeiladu nyth ond, i wneud y dasg yma'n fwy anodd, mae ganddyn nhw'r dewis o naill ai adeiladu eu nyth mewn coeden neu ddefnyddio pliciwr (fel pig) i ddod o hyd i ddeunyddiau a'u lleoli.
6. Wrth ail-grwpio, ewch ar daith o amgylch y nythod i benderfynu pa un sydd fwyaf cyfanheddol a thrafodwch y cynllun, a oedd yn hawdd ei wneud, a llwyddiant dal "wy" – efallai rhwch gynnig ar ychydig o wyau siocled a chynigiwch hwn fel gwobr i'r gorau!
7. Gweithgaredd pellach – beth yw'r defnydd gorau ar gyfer adeiladu blwch nythu?
 - Papur, pren, brics, plastig?
 - Pa ffactorau sydd angen eu hystyried e.e. dal dŵr, inswleiddio, hirhoedledd, cost, argaeledd, sut i osod y wal, ac ati.

5. Systemau galw

Mae gwenoliaid duon yn deyrngar iawn i safleoedd nythu, ac yn eu defnyddio am flynyddoedd lawer. I'w helpu i ddod o hyd i flychau newydd neu frics, rydyn ni'n eu helpu i ddefnyddio "system alwadau". Trwy chwarae eu galwadau yn y boreu a'r hwyr ger y blychau neu frics newydd gallwch ddenu adar sy'n mynd heibio.

Mae'r galwadau'n gwneud iddyn nhw deimlo'n ddiogel gan eu bod yn meddwl bod gwenoliaid duon eraill eisoes yn defnyddio'r blychau neu frics newydd. Gall gwenoliaid duon gymryd sawl blwyddyn i sefydlu cytrefi newydd felly byddwch yn amyneddgar a pheidiwch â phoeni os bydd yn cymryd amser i ddefnyddio'r llety newydd.

Pryd mae gwenoliaid duon yn cyrraedd Rhondda Cynon Taf

Mae tri grŵp oedran gwahanol o wenoliaid duon sy'n cyrraedd ar adegau gwahanol neu mewn "tonnau".

Y "don" gyntaf

Adar hŷn, profiadol yw'r cyntaf i gyrraedd, ddiwedd Ebrill neu ddechrau Mai. Maen nhw wedi bridio o'r blaen ac yn dychwelyd i'w safleoedd nythu traddodiadol, felly maen nhw'n annhebygol o defnyddio safleoedd newydd oni bai bod eu hen safle wedi'i flocio neu ei waredu.

Yr ail "don"

Mae gwenoliaid iau / newydd aeddfedu (3 i 4 oed fel arfer) yn cyrraedd o ganol Mai i ddechrau Mehefin ac yn chwilio am eu cymar cyntaf a safle nythu addas. Dyma'r amser gorau i chwarae eich galwadau gan y byddan nhw'n dilyn y sain yn chwilfrydig. Os ydych chi'n ddigon ffodus i ddenu pâr, gallen nhw adeiladu nyth eleni; os na, mae siawns dda y byddan nhw'n dychwelyd y flwyddyn nesaf i adeiladu eu nyth gyntaf.

Y drydedd don

Mae adar anaeddfed / nad ydynt yn bridio (1 i 2 oed) yn cyrraedd o ddechrau i ganol Mehefin. Mae'r gwenoliaid hyn eisiau ymuno â nythfa a byddan nhw'n astudio nifer ohonyn nhw yn yr ardal leol i ddod o hyd i'r rhai gorau. Gallen nhw hyd yn oed fynd i mewn i un o'ch bocsys neu frics, cysgu neu "glwydo" ynddo am gyfnod byr, cyn gadael ychydig wythnosau yn ddiweddarach gydag adar eraill nad ydynt yn bridio. Fyddan nhw ddim yn dechrau adeiladu nyth tan o leiaf y flwyddyn ganlynol, pan fyddan nhw'n dychwelyd fel adar 'newydd aeddfedu' (yr ail don).

Pan bydd y galwadau'n cael eu chwarae

Bydd y galwadau'n cael eu gosod gydag amserydd a'r amser gorau yw wrth iddyn nhw gyrraedd rhwng Mai a Gorffennaf, ar ddiwrnodau sych o leiaf 1 awr ar ôl y wawr ac 1 awr cyn y cyfnos ar ddiwrnodau tawel, sych.

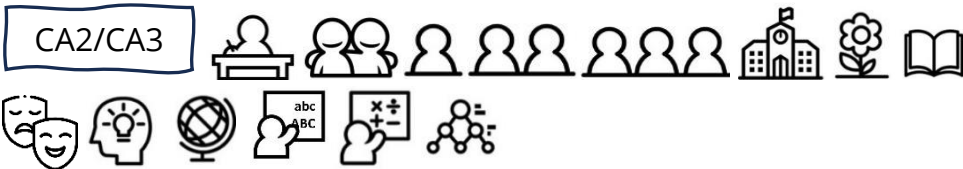
Dyma pryd y bydd y gwenoliaid duon yn cymdeithasu ac yn gwrando am wenoliaid duon eraill yn galw. Gall hefyd fod yn werth chwarae'r galwr ar ddiwrnodau cynnes, heulog pan fyddwch chi'n clywed ac yn gweld gwenoliaid duon uwchben.

Rhan o'r system alwadau

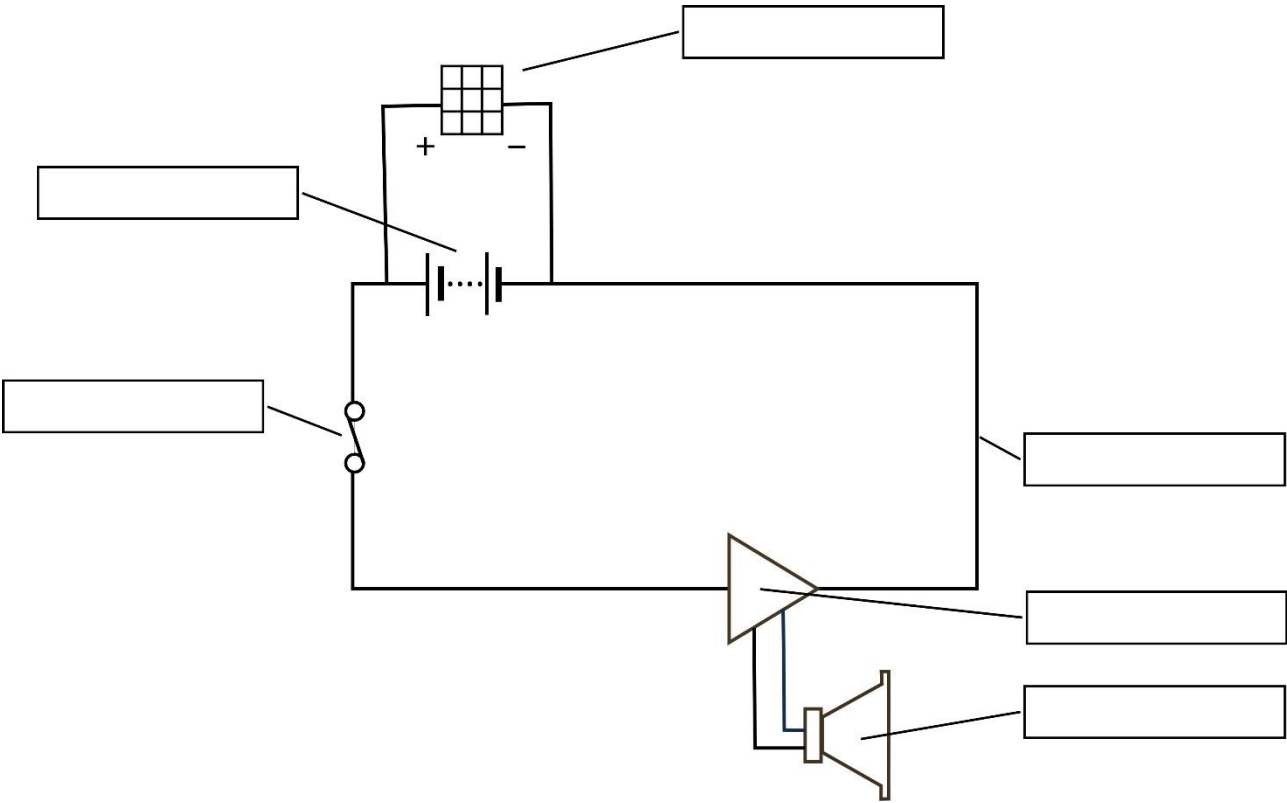
Mae'r systemau galwadau a ddarperir yn rhan o'r prosiect yma'n cynnwys ffynhonnell pŵer, siaradwr, cofbin mwyhadur gyda recordiadau o'r galwadau cyflym, cebl trydan a chebl pŵer. Mae opsiynau eraill yn cynnwys system bweru solar neu chwarae chwaraewr mp3 o silff ffenestr gyfagos.

Gweithgaredd 6: Cylched trydanol system alwadau

Labelwch rannau'r gylched drydan ar gyfer system alwadau gwenoliaid duon sy'n cael ei phweru gan yr haul.

Gwifren	Batri	Seinydd	Seinchwyddwr	Switch caeedig	Panel solar

Galwadau a chân adar

Mae adar yn galw neu'n canu am lawer o wahanol resymau; mae'n ffordd o gyfathrebu yn debyg iawn i siarad neu ddefnyddio synau.

Gallai fod i hawlio neu amddiffyn tiriogaeth, “Ewch i ffwrdd! Dyma fy lle i!”, neu i roi gwybod bod ysglyfaethwr gerllaw, “Gofalus! Cadwch lygad!”. Yn y gwanwyn efallai mai er mwyn denu cymar neu gryfhau bondiau rhwng parau yw hi, “Edrychwch arna i! Rwy'n dy hoffi di!”, neu pan fyddan nhw mewn grwpiau neu barau, cyfathrebu neu heidio, “Gadewch i ni aros gyda'n gilydd! Dewch ymlaen, dewch ymlaen”.

Sut mae adar yn galw neu'n canu?

Mae gan adar organ arbennig o'r enw syrincs sydd ar frig eu gyddfau. Maen nhw'n tynnu aer i'w gwddf ac mae'r syrincs yn dirgrynu ac yn gwneud y sŵn.

Mae rhai pobl yn ei chael hi'n anodd iawn dysgu galwadau adar felly maen nhw'n defnyddio cofeiriau i'w helpu. Dyma air neu frawddeg fer, bachog sy'n swnio'n debyg i'r sain. Er enghraifft, mae “caw” yn gofair ar gyfer galwad brân a “cock-a-doodle-doo” ar gyfer ceiliog.

Adar o'r un lliw a ehedant i'r un lle

Ydych chi erioed wedi clywed yr ymadrodd “Adar o'r un lliw a ehedant i'r un lle”?

Os ydych chi erioed wedi gwyllo adar, weithiau gallwch eu gweld yn hedfan gyda'i gilydd mewn “haid”, sydd bob amser yn cynnwys yr un math o adar.

Er enghraifft, efallai y gwelwch chi grŵp o wenoliaid duon yn hedfan gyda'i gilydd. Fel arfer ni welwch aderyn y to, bwncath a brân mewn grŵp.

Pam mae adar yn “ehedeg” gyda'i gilydd?

Mae gwyddonwyr yn credu bod adar yn tueddu i ehedeg gyda'i gilydd oherwydd yr egwyddor ‘mwyaf y nifer, mwyaf diogel’. Mae llawer o lygaid i'w gweld a rhybuddio am beryglon a gall ddrysu a dychryn ysglyfaethwyr.

Gweithgaredd 7: Dyluniadau galwad neu sain

1. Chwaraewch [alwadau gwenoliaid duon](#) i'r plant sawl gwaith a dangos llun o wennol du iddyn nhw. Bydd hyn yn helpu i wneud cysylltiad rhwng y sain a'r aderyn.
2. Gofynnwch i'r plant gau eu llygaid a gwrando'n ofalus wrth chwarae'r alwad sawl gwaith. Ydyn nhw'n gallu disgrifio'r sain?
 - Ydy'r synau'n uchel neu'n isel?
 - Hir neu fyr?
 - Cyflym neu araf?
 - Agos neu bell i ffwrdd?
 - A yw unrhyw beth yn cael ei ailadrodd?
 - Ydy'r plant yn gallu dyfalu beth maen nhw'n gallu bod yn ei gyfathrebu neu'n ei "ddweud"?
 - Gyda phwy maen nhw'n cyfathrebu a pham? Mae'r adaregwyr neu'r gwyddonwyr adar gorau ond yn gallu dyfalu beth mae'r cyfan yn ei olygu!
3. Trafodwch sut gallen nhw helpu i gofio'r galwadau.
4. Efallai "tynnu llun" o'r sain. Dyma beth yw sgôr gerddorol mewn gwirionedd, ac mae'n rhaid i chi allu "darllen" y gerddoriaeth i ddeall sain.
5. Gofynnwch i'r plant geisio "tynnu llun" y sain neu ei gynrychioli yn yr awyr wrth iddyn nhw wrando gyda'u llygaid ar gau.
6. Os oes siâp cyffredin dangoswch i'r plant a disgrifio sut mae modd ei weld yn cynrychioli'r sain.
7. Nesaf, gofynnwch iddyn nhw geisio dynnu llun o'r synau maen nhw'n eu clywed ar ddarn o bapur.
 - A oes lliw arbennig?
 - Llinellau trwchus neu denau?
 - Siapiau neu batrymau?
8. Ailadroddwch y broses gyda [galwadau gwenoliaid](#) a [gwenoliaid y bondo](#) a'u defnyddio fel lluniadau sain.

Mae modd dod o hyd i wennol ddu, gwenoliaid, gwenoliaid y bondo a galwadau adar eraill ar y [RSPB](#) gwefan:

Gwenoliaid duon www.rspb.org.uk/birds-and-wildlife/swift

Gwenoliaid www.rspb.org.uk/birds-and-wildlife/swallow

Gwenoliaid y bondo www.rspb.org.uk/birds-and-wildlife/house-martin

6. Gwenoliaid duon, bywyd gwyllt a'r gyfraith

Mae gwenoliaid duon yn cael eu hamddiffyn yn llawn gan gyfraith y du felly mae'n anghyfreithlon eu lladd neu eu niweidio, difrodi eu nythod tra'u bod yn cael eu defnyddio neu gymryd eu hwyau.

Beth allwch chi ei wneud am droseddau bywyd gwyllt?

Y peth cyntaf sydd angen ei wybod yw a yw'r peth rydych chi wedi'i weld neu glywed amdano yn drosedd ai peidio.

Mae gan y rhan fwyaf o heddluoedd o leiaf un swyddog troseddau bywyd gwyllt ac mae gan lawer ohonyn nhw unedau pwrpasol. Maen nhw hefyd yn gweithio gydag asiantaethau partner i ymchwilio, atal a mynd i'r afael â throseddau bywyd gwyllt.

Os credwch fod trosedd wedi digwydd:

- peidiwch â tharfu ar y man dan sylw
- peidiwch â chyffwrdd ag anifeiliaid neu adar marw na'u symud (yn achos rhai rhywogaethau a warchodir, os byddwch chi'n meddiannu'r anifail marw, gallech fod yn cyflawni trosedd)
- cofnodwch gymaint o fanylion ag y gallwch; dyddiad, amser, lleoliad, manylion unrhyw un sy'n gysylltiedig
- os yn bosibl, tynnwch luniau neu fideo o'r sefyllfa
- ysgrifennu unrhyw rifau cofrestru ar gyfer unrhyw gerbydau dan sylw
- peidiwch â rhoi eich hun mewn perygl a pheidiwch â mynd at unrhyw un, cysylltwch â'r heddlu

Rhoi gwybod

Os ydych chi'n meddwl bod trosedd bywyd gwyllt yn cael ei chyflawni yna cysylltwch â'r heddlu [a rhoi gwybod am y drosedd ar-lein](#).

Os yw trosedd yn digwydd neu os oes rhywun mewn perygl, [ffoniwch 999](#). Os oes gennych chi nam ar y clyw neu'r lleferydd, defnyddiwch eu gwasanaeth ffôn testun 18000 neu anfonwch neges destun at 999 os ydych chi wedi cofrestru ymlaen llaw gyda'r [gwasanaeth brys SMS](#). Gallwch hefyd roi gwybod am droseddau bywyd gwyllt yn ddienw i Crimestoppers drwy [ffonio 0800 555 111](#).

7. Ymfudo

Mudo neu gaeafgysgu

Yn y gaeaf mae rhai anifeiliaid yn “gaeafgysgu” neu'n cysgu yn y DU, gan guddio rhag yr oerfel gan nad oes llawer o fwyd i'w fwyta. Ymhlith yr anifeiliaid sy'n gaeafgysgu mae ystlumod, draenogod, pathewod a rhai pryfed.

Mae anifeiliaid eraill, gan gynnwys llawer o adar, yn “mudo” neu'n hedfan lle mae'n llawer cynhesach a lle mae'r pryfed yn actif fel nad yw'r adar yn llwgu.

Mae gwenoliaid duon, gwenoliaid a gwenoliaid y bondo sy'n treulio'r haf yn bridio yn Rhondda Cynon Taf yn gorfod hedfan dros rai amodau caled iawn. Maen nhw'n mudo dros fynyddoedd y Pyrenees Ffrengig dan orchudd o eira, yna gwres sych ffyrnig Anialwch y Sahara i gyrraedd y goedwig law a hinsawdd gynhesach ym masn y Congo, Zimbabwe a Mozambique.

Mae gwenoliaid duon yn mudo 3,400 milltir ddwywaith y flwyddyn ac yn stopio i “ail-lenwi” mewn lleoedd fel Portiwgal a Ffrainc ar hyd y ffordd.

Gwanwyn a haf

Yn ystod y gwanwyn, wrth iddi gynhesu, mae gwenoliaid duon yn dychwelyd i Rhondda Cynon Taf gan fod llawer o bryfed yn hedfan yn ystod dyddiau hir yr haf. Yn gyffredinol nid yw'n rhy boeth nac yn rhy oer felly ar y cyfan, mae'n lle gwych i adeiladu nythod, dodwy wyau a magu “nythaid” o gywion neu wenoliaid duon.

Os yw'r tywydd yn wael a rhieni'n methu hela, gall gwenoliaid duon ifainc yn y nyth ostwng tymheredd eu corff a mynd yn “torpid” neu'n gysglyd i arbed ynni, ond dim ond am gyfnodau byr mae modd iddyn nhw wneud hyn.

Mae gwenoliaid duon i'w clywed ar nosweithiau poeth yr haf yn cael “partïon sgrechian”, yn galw wrth iddyn nhw hedfan a dal pryfed yn uchel yn yr awyr.

Hydref a gaeaf

Yn yr hydref, wrth iddi oeri, mae'r gwenoliaid duon wedi magu neu wedi gadael y nyth ac wrth iddi dywyllu'n gynt, mae gwenoliaid duon yn dechrau ymfudiad yn ôl i Affrica lle bydd bwyd a thywydd cynhesach.

Dirgelwch mudo

Mae gwyddonwyr wedi gosod dyfeisiau electronig bach gyda GPS (Systemau Lleoli Bydeang) i olrhain ychydig o wenoliaid duon ac mae'r rhain wedi'u cofnodi yn teithio o 12,400 i 17,000 o filltiroedd - y daith fudo pellach i aderyn y tir!

Gan fod yr adar mor fach a'u bod yn gorfod hedfan mor bell, mae angen i'r traciwr fod yn fach iawn ac yn ysgafn fel nad yw'n amharu ar eu hymfudiad na'u hymddygiad arferol.

Dyma enghraifft o'r math sydd wedi cael ei ddefnyddio ar wenoliaid duon, sef y [Lotk PP10](#)

*Darn llai na 1 geiniog sy'n pwyso 1gm, llai na 1/3 o ddarn 1 geiniog!
Llun gan Jo Mullett Ynghylch Cymru Wyllt*

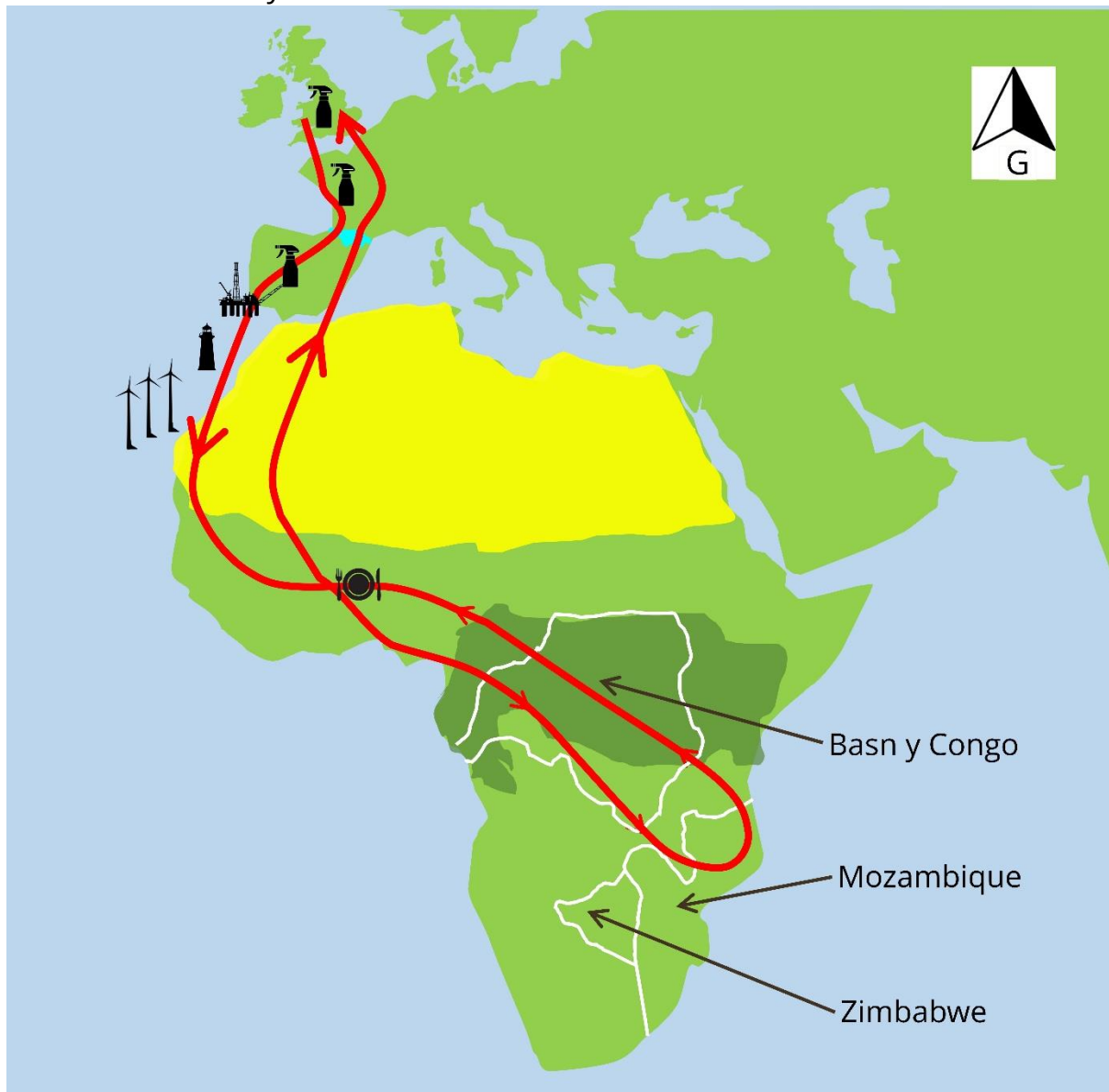
Hyd yn oed gydag ychydig o fesurau olrhain, ychydig iawn sy'n hysbys am fudo gwenoliaid duon, gan gynnwys y llwybr y mae'r rhan fwyaf ohonyn nhw'n ei gymryd a sut maen nhw'n dod o hyd i'w ffordd.

Credir eu bod nhw'n defnyddio'r haul, y lleuad a'r sêr, tirnodau fel afonydd, arfordiroedd neu fynyddoedd, defnyddio maes magnetig y ddaear, eu synnwyr arogl, neu hyd yn oed ddilyn adar eraill.

Waeth sut maen nhw'n ei wneud, mae mudo yn wirioneddol anhygoel.

Llwybr Mudo Gwenoliaid Duon

Y llwybr gwenoliaid duon yn ei dilyn wedi'i olrhain gan wyddonwyr, a rhai o'r problemau maen nhw'n eu hwynebu:

Allwedd	
	Môr
	Tir
	Llwybr mudo gwenoliaid duon
	Anialwch
	Coedwig law
	Mynyddoedd
	Rig olew
	Goleudy
	Fferm wynt
	Plaladdwyr
	Yn cael eu bwyta gan bobl

Gweithgaredd 8: Creu olwyn taith fudo gwenoliaid duon

Dilynwch daith fudo gwennol ddu yn yr olwyn daith. Gwylwch ef yn teithio o Dde Affrica i Gymru a dysgu am yr heriau y mae adar yn eu hwynebu wrth iddyn nhw deithio.

Sut i wneud eich olwyn taith fudo gwenoliaid

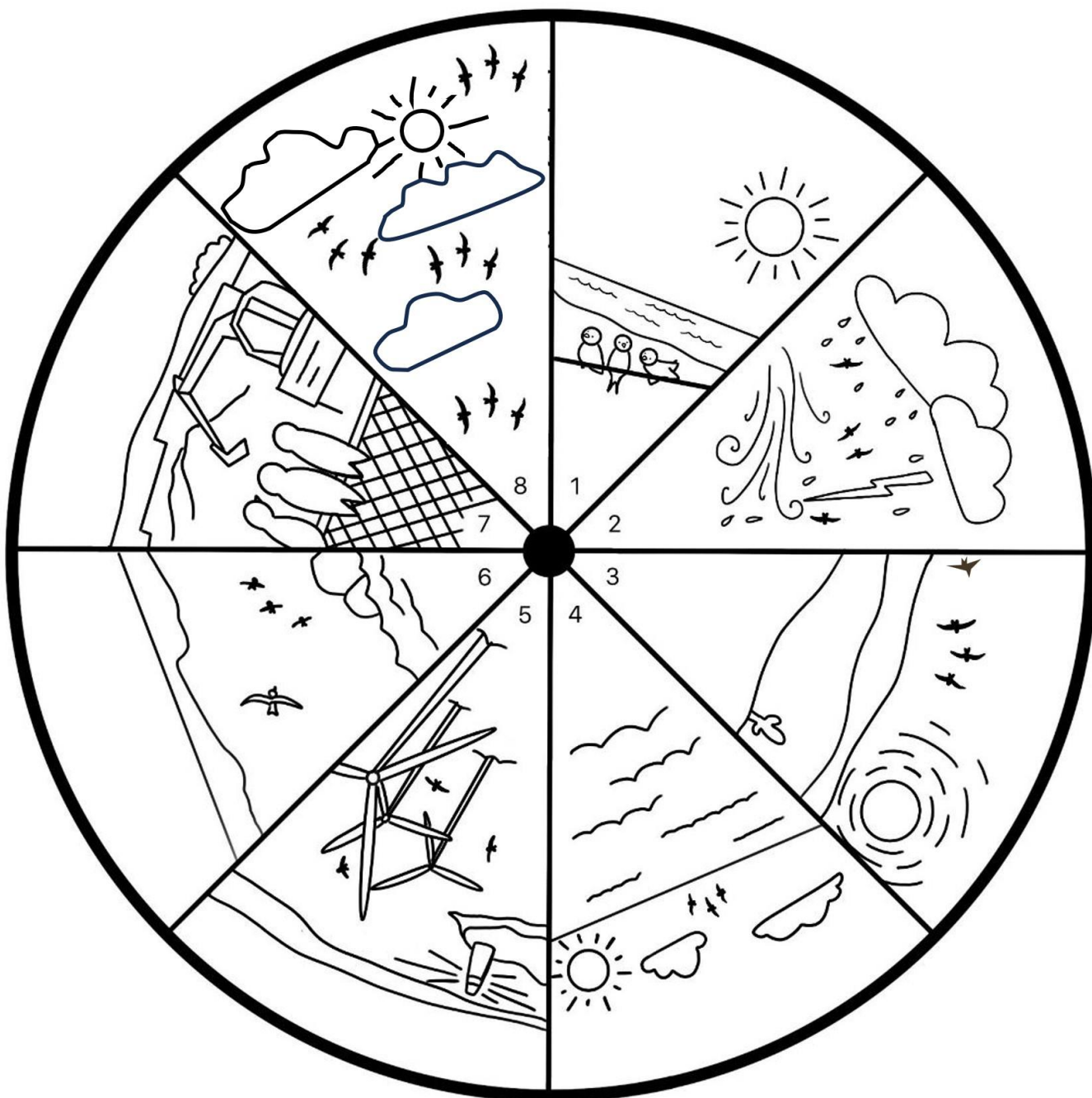
1. Argraffwch y taflenni gwaith atodedig gyda'r 2 olwyn.
2. Lliwiwch y lluniau sy'n darlunio taith fudo'r wennol yn olwyn rhif un.
3. Torrwch y ddwy olwyn allan a thorri twll yn olwyn rhif dau.
4. Rhowch yr ail olwyn dros yr olwyn gyntaf a'u cysylltu â'i gilydd yn y canol gan ddefnyddio pin.
5. Ychwanegwch ychydig o blu tack i ddarn siarp y pin ar ôl iddo brocio drwodd fel nad oes dim byd miniog. Os nad oes gennych chi binnau, gallwch eu gadael heb eu cysylltu a symud yr olwyn o gwmpas neu ddod o hyd i wrthrych arall fel pensil i'w fewnosod trwy'r canol.
6. Ewch ar daith fudo gwennol ddu a dysgu am yr heriau y mae adar mudol yn eu hwynebu drwy symud y twll o amgylch yr olwyn a darllen y stori ar gyfer pob adran.

Dyma 8 pennod yr olwyn mudo gwenoliaid duon:

1. Mae'n fis Ebrill ac mae'r gwenoliaid duon yn Ne Affrica, bron yn barod i ymfudo yn ôl i Gymru ar gyfer yr haf ac i fridio.
2. Maen nhw'n hedfan am ddyddiau hir, gan obeithio am dywydd da, ond mae tywydd eithafol yn dod yn fwy cyffredin oherwydd newid yn yr hinsawdd.
3. Mae angen iddyn nhw groesi Anialwch y Sahara, ond mae'r ardal yn mynd yn sychach ac yn fwy. Mae'r croesi yn cymryd amser hir ac anodd heb fawr o fwyd.
4. Rhaid i'r gwenoliaid duon gadw eu hegni i fyny oherwydd nawr rhaid iddyn nhw hedfan dros y môr i gyrraedd Ewrop!
5. Ond mae mwy a mwy o rwystrau o waith dyn yn ymddangos y mae'n rhaid iddyn nhw eu hosgoi - fel rigiau olew alltraeth a ffermydd gwynt.
6. Mae adar ysglyfaethus hefyd yn aros yn y clogwyni am yr eiliad berffaith i geisio eu cipio!
7. Mae'r gwenoliaid duon wedi llwyddo i oresgyn yr heriau hyn i gyd – maen nhw'n flinedig iawn ac yn llwglyd nawr. Maen nhw fel arfer yn aros mewn gwlyptir am fyrbryd, ond rydyn ni wedi adeiladu ar y gwlyptiroedd!
8. Hwre – mae'r wennol ddu wedi cyrraedd Cymru o'r diwedd! Gobeithio bod digon o bryfed yma i'w bwyta a digon o fwd i adeiladu nyth.

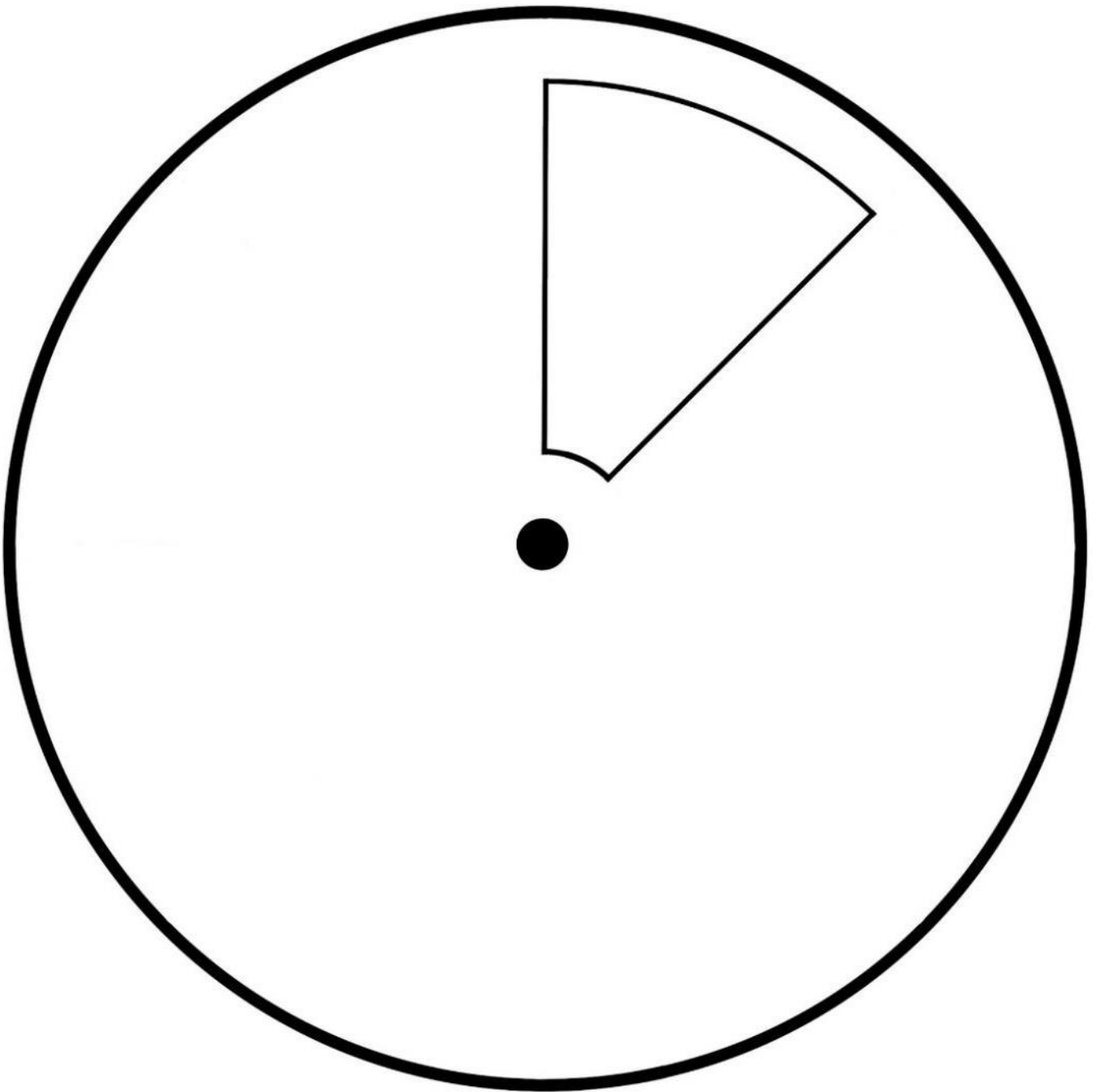
Diolch i Ymddiriedolaethau Natur yr Alban am gael addasu ei adnoddau. [“Creu olwyn taith fudo gwenoliaid”](#)

Templed olwyn mudo 1.

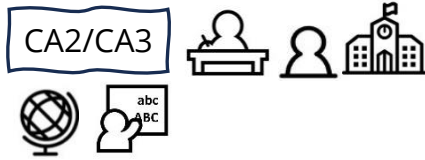
Atgynhychwyd gyda chaniatâd [Ymddiriedolaeth Natur yr Alban](#)

Templed olwyn mudo 2.

Atgynhychwyd gyda chaniatâd [Ymddiriedolaeth Natur yr Alban](#)

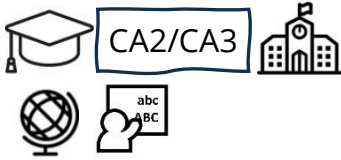
Gweithgaredd 9: Cerdyn post "Cofion cynnes".

1. Ysgrifennwch gerdyn post fel petaech chi'n wennol ddu sydd newydd gyrraedd Rhondda Cynon Taf ar ôl taith hir o Affrica.
2. Gallwch fod ar eich pen eich hun neu gydag ychydig o wenoliaid duon eraill.
3. Rydych chi wedi clywed y system galw adar, wedi glanio yn eich ysgol a dod o hyd i'r safleoedd nythu newydd, ynghyd ag ychydig o adar eraill.
4. Byddwch chi'n ysgrifennu at ffrind yn ôl yn Affrica, efallai anifail nad yw'n mudo.
5. Gallwch chi ysgrifennu am bethau fel
 - Ydych chi wedi blino neu mewn poen ar ôl hedfan mor bell?
 - Oedd hi'n daith dda? Est ti ar goll neu gweld unrhyw olygfeydd cyffrous ar y ffordd?
 - Sut oedd y tywydd?
 - Beth wyt ti'n ei fwyta, ac wyt ti'n ei hoffi?
 - Sut le yw'r blychau nythu newydd a ble maen nhw?
 - Sut dest ti o hyd iddyn nhw?
 - Sut wyt ti'n adeiladu nyth? A oes deunydd ar dy gyfer di gerllaw?
 - Sut mae'r plant a beth wyt ti'n eu gweld nhw'n ei wneud?
6. Ar eich cerdyn post peidiwch ag anghofio
 - cynnwys cyfarchiad
 - ysgrifennu ychydig o frawddegau
 - ychwanegu'r cyfeiriad a'r cod post cywir
 - atodi stamp
 - tynnu llun
 - gorffen y cerdyn post gyda llofnod

Templedi cardiau post

Stampiau

Beth yw stampiau?

Mae stampiau wedi cael eu defnyddio ers amser maith i anfon post ar draws y byd. Ym 1840, cyhoeddwyd y stamp post gludiog cyntaf yn y byd, y Penny Black, yn y DU. Roedd yn stamp du 1d (un hen geiniog) gyda darlun o ben y Frenhines Fictoria.

Mae holl stampiau'r DU yn cael eu cynhyrchu gan y Post Brenhinol ac yn cynnwys pen y Brenin neu'r Frenhines sy'n teyrnasu. Mae'r dyluniadau stamp hefyd yn nodi eu gwerth, megis Dosbarth 1^{af} neu 2^{il} Ddosbarth.

Mae'r Post Brenhinol hefyd yn cynhyrchu setiau o 'stampiau arbennig'. Cyhoeddir stampiau arbennig bob mis ac maen nhw'n coffau ac yn dathlu ystod o bynciau gwahanol, gan gynnwys bywyd gwylt Prydain.

Ym mis Ebrill 2022, cynlluniwyd deg stamp arbennig i ddathlu rhai o'r adar sy'n mudo i'r DU yn y gwanwyn a'r haf, gan gynnwys y gwenoliaid duon a gwenoliaid.

Mae "marc post" yn dangos bod stamp wedi cael ei ddefnyddio ac yno nodi'r lle, dyddiad ac amser postio er mwyn gwneud yn siŵr nad oes modd defnyddio'r stampiau eto.

© [Dyluniad Stamp](#) Grŵp y Post Brenhinol Cyf (2022)

Stamp gwennol ddu

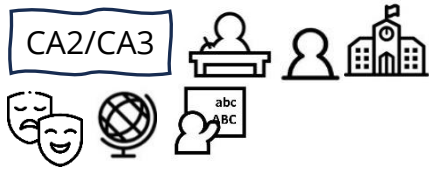

Stamp gwennol

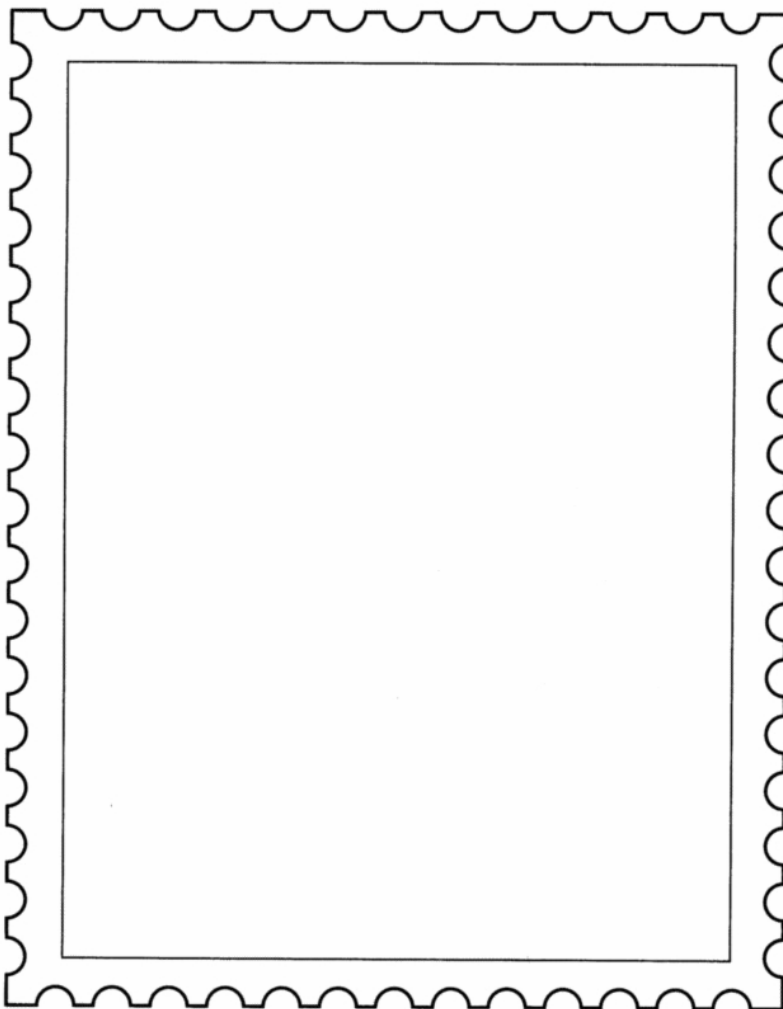
"Marc post" gwennol

Gweithgaredd 10: Dylunio eich stamp gwennol ddu eich hun

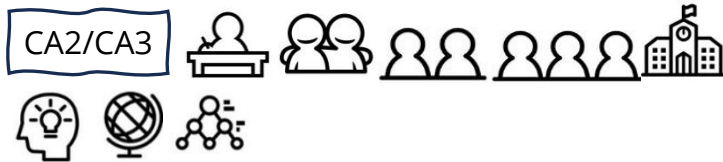

1. Trafod gwybodaeth a phrofiad y plant o stampiau
 - Ydy pob stamp yr un peth?
 - Wyt ti'n meddwl y byddan nhw'n edrych yn wahanol mewn gwledydd eraill?
 - Oes rhywun wedi gweld stamp o wlad wahanol?
 - Beth wyt ti'n meddwl fydd yn digwydd i stampiau yn y dyfodol?
 - Sut wyt ti'n teimlo pan fyddi di'n derbyn llythyr yn y post?
2. Mae modd defnyddio'r templed a gadael iddyn nhw ddylunio stamp gwennol ddu.
3. Gofynnwch iddyn nhw ddefnyddio eu stampiau ar eu cardiau post o'r weithgaredd cerdyn "**cofion cynnes**" ar daith mudo gaeafol y gwenoliaid duon i Affrica ac yn ôl.

Templed stamp

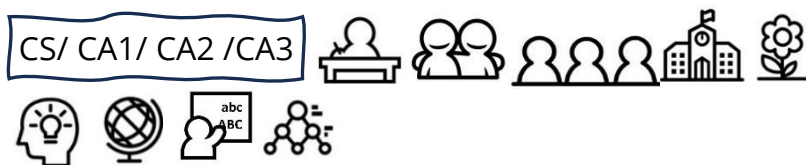

Gweithgaredd 11: Gwneud eich cwmpawd magnetig eich hun

1. Torrwch allan giwb bach o ewyn neu gorc, tua 5cm o hyd ar bob ochr.
2. Gosodwch nodwydd, clip papur neu bin diogelwch yn fflat yn erbyn magnet.
3. Gludwch y nodwydd yr holl ffordd drwy eich darn o ewyn neu gorc.
4. Arnofiwch yr ewyn neu'r corc a'r nodwydd yn eich gwydraid o ddŵr (dyma eich cwmpawd).
5. Rhowch eich cwmpawd ar arwyneb gwastad a gwyliwch beth sy'n digwydd.

Gweithgaredd 12: Gêm Gogledd, De, Dwyrain, Gorllewin

1. Mewn gofod mawr fel y neuadd neu'r tu allan, dynodwch bob wal fel Gogledd, De, Dwyrain neu Orllewin – defnyddiwch gwmpawd i weithio allan y cyfeiriad cywir os yn bosibl.
2. Mae'r athro'n gweiddi pwynt o'r cwmpawd. Mae'r disgybl olaf i gyrraedd y lle cywir allan
3. Nesaf, ychwanegwch ychydig o fygythiadau y gallai'r gwenoliaid duon ddod wyneb yn wyneb â nhw yn ystod eu hymfudiad a rhaid i'r plant roi'r gorau i redeg a meimio ymateb i'r bygythiad. Er enghraifft, mynyddoedd uchel, felly efallai rhedeg ar y brig ar flaenau'u traed, neu goedwig law yn ysgubo i ffwrdd llystyfiant toreithiog, anialwch - cropian ar hyd y llawr. Gallai bygythiadau eraill gynnwys gwyntoedd cryfion neu law trwm.
4. Er mwyn gwneud y gêm yn fwy anodd, ychwanegwch y canlynol
 - Mygydau i weld a oes modd iddyn nhw lywio trwy ddefnyddio sain – mae'r athrawes yn galw o'r wal ogleddol, "mae'n hydref", felly mae'n rhaid i'r plant fynd tua'r de
 - pwyntiau canolradd fel y Gogledd-ddwyrain neu'r De-orllewin

8. Adar mewn trafferth – bygythiadau mae ein gwenoliaid duon yn eu hwynebu

CA2/CA3

Mae niferoedd gwenoliaid duon wedi gostwng 58% ers 1995. Mae hynny'n golled enfawr ac maen nhw wedi eu hychwanegu at y "rhestr goch" ym Mhrydain gan eu bod mewn perygl o ddiflannu. Maen nhw'n wynebu problemau ar bob cam o'u bywydau a phob pwynt ar hyd eu llwybr mudo, sy'n golygu ei bod hi'n bwysig iawn ein bod ni'n gwneud popeth o fewn ein gallu i'w helpu.

Adeiladau a strwythurau uchel

Gall gwenoliaid duon hedfan yn hawdd i mewn i adeiladau uchel o waith dyn. Gan nad ydyn nhw'n strwythurau naturiol dydy'r adar ddim yn eu disgwyl, megis adeiladau uchel, ffermydd gwynt, rigiau olew a goleudai.

Diffyg lleoedd i nythu

Mae cymaint o fannau nythu wedi'u colli, mae angen i ni greu safleoedd newydd i'w helpu.

Tywydd garw a newid hinsawdd

Yn ystod eu hymfudiad, gall gwyntoedd cryfion, tywydd oer neu wlyb ladd gwenoliaid duon. Hefyd does dim modd iddyn nhw hela felly efallai y byddan nhw'n newynu. Mae tywydd poeth iawn yn beryglus iawn i gywion ac yn dod yn fwy o broblem.

Plaladdwyr

Ledled y byd mae ffermwyr yn defnyddio plaladdwyr i atal difrod i'w cnydau. Fodd bynnag, mae cymaint o bryfed yn cael eu lladd, hyd yn oed y rhai nad ydyn nhw'n bwyta cnydau, sy'n golygu bod gwenoliaid duon a llawer o anifeiliaid eraill yn llwgu, yn enwedig yn y DU pan fydd ganddyn nhw gywion i'w bwydo.

Clefyd

Mae llawer o wahanol afiechydon yn effeithio ar adar ac mae fflw adar wedi bod yn ddinistriol i gynifer. Yn ffodus, hyd yn hyn, nid yw'n ymddangos bod gwenoliaid duon wedi'u heffeithio'n ormodol.

Ysglyfaethwyr Naturiol

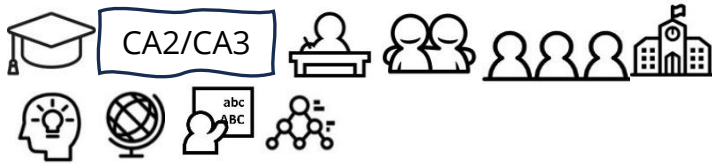
Mae hobiau Ewrasiaidd, gwalch glas, bwncath a rhai tylluanod yn hela ac yn bwyta gwenoliaid duon, ond mae hon yn broses naturiol ac maen nhw'n byw mewn cydbwysedd â'i gilydd.

Bwyd

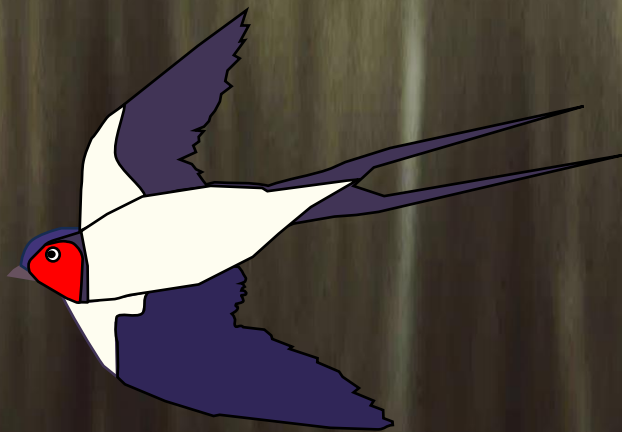
Mewn rhai rhannau o'r byd mae pobl yn hela ac yn bwyta gwenoliaid duon.

Blinder a straen

Os yw gwenoliaid duon yn byw trwy'r holl fygythiadau hyn, gall eu gadael dan straen ac wedi blino'n lân, felly mae angen tawelwch er mwyn gwella cyn gallu bridio, ac yna eto ar ôl magu cywion i lenwi cronfeydd wrth gefn ar gyfer y daith tua'r de eto.

Adnodd yn seiledig ar bwnc
Dinasyddiaeth Fyd-eang
Cyfnod Allweddol 2 Isaf

[Mae'r gêm fudo](#) yn adnodd ar-lein am ddim gan [Cadwch Gymru'n Daclus](#) (Adnodd yn seiledig ar bwnc: Dinasyddiaeth Fyd-eang, Cyfnod Allweddol 2 Isaf)

Mae'n egluro bod llawer o beryglon y mae gwenoliaid yn dod ar eu traws wrth iddyn nhw groesi gwahanol wledydd a diwylliannau.

Bydd y plant yn chwarae gwahanol rolau yn y gêm gyda rhai yn wenoliaid yn mudo ac eraill yn cynrychioli'r peryglon a fydd yn ceisio eu hatal.

Er bod yr adnodd yma'n ymwneud â gwenoliaid, mae bygythiadau tebyg iawn yn wynebu gwenoliaid duon a gwenoliaid y bondo.

<https://keepwalestidy.cymru/eco-schools/wp-content/uploads/sites/4/2021/09/Global-Citizenship-LKS2-migration.pdf>

Gweithgaredd 14: Adolygiad teithio

1. Ysgrifennwch adolygiad teithio ar gyfer gwefan fel petaech chi'n wennol ddu yn dod yn ôl i Gymru ar ôl gaeaf yn Affrica, gan ddefnyddio'r templed.
2. Defnyddiwch y manylion rydych chi wedi'u dysgu hyd yma am wenoliaid duon, gan gynnwys o daith yr olwyn fudo a gêm fudo Cadwch Gymru'n Daclus i ysgrifennu am bethau fel:
 - Ble arhosoch chi yn y gaeaf?
 - Sut beth oedd y bwyd?
 - Sut dywydd roedd hi?
 - Pwy oedd gyda chi?
 - A fyddech chi'n gwneud hyn i ffrind? Bodiau i fyny neu i lawr!
 - Os byddech chi, esboniwch pam.
 - Sut byddech chi'n gwella'r daith y tro nesaf?

Templed adolygiad teithio

Ble arhosaist ti drwy'r gaeaf?

Sut oedd y bwyd?

Sut oedd y tywydd?

Pwy oedd gyda ti?

Fyddet ti'n argymell hyn i ffrind?

Faint o sêr fyddet ti'n eu rhoi i'r daith yma?

Esbonia pam fyddet ti'n argymell y trip yma ai peidio.

Sut byddet ti'n gwella'r daith yma y tro nesaf?

9. Cofnodi drwy Wyddoniaeth Dinasyddion – Swift Mapper

Swift Mapper

Mae adnodd [Swift Mapper](#) yn cael ei ddefnyddio gan gadwraethwyr i ddarganfod ble mae gwenoliaid duon yn nythu i helpu'r safleoedd hyn ac i weld ble fyddai orau ar gyfer safleoedd nythu newydd. Mae angen eich cofnodion arnon ni i helpu i ganolbwyntio camau gweithredu i wrthdroi dirywiad yr adar rhyfeddol hyn.

Safleoedd nythu newydd

Po agosaf yw safleoedd nythu newydd i gytrefi gwenoliaid duon sy'n bodoli eisoes, y mwyaf yw'r tebygolrwydd y cânt eu defnyddio.

Pa gofnodion mae [Swift Mapper](#) eisiau i chi eu casglu?

Mae Swift Mapper yn casglu pedwar math gwahanol o wybodaeth:

- **Nyth wedi'i feddiannu:** lle gwelir gwenoliaid duon gan ddefnyddio ceudod safle nythu
- **Blwch nythu:** safleoedd nythu a ddarperir yn fwriadol ar gyfer gwenoliaid duon - blychau nythu, briciau nythu, ac ati. P'un a feddiannir eto ai peidio
- **Parti sgrechian:** recordiadau o wenoliaid duon yn hedfan tua uchder y to, yn aml yn hedfan yn gyflym mewn grwpiau, ac yn aml yn sgrechian yn uchel. Mae'r ymddygiad yma'n golygu y gall gwenoliaid duon fod yn bridio gerllaw
- **Wedi'i feddiannu o'r blaen:** lle roedd yn hysbys bod gwenoliaid duon yn nythu o'r blaen, ond nid mwyach.

Nyth wedi ei feddiannu

Blwch nythu

Parti sgrechian

Nyth a feddiannwyd yn flaenorol

Does dim angen cyflwyno mwy nag un recordiad fesul lleoliad y flwyddyn, oni bai, er enghraifft, fod blwch nythu yn cael ei feddiannu, neu eich bod yn gweld rhagor o wenoliaid duon mewn parti sgrechian. Ond cyflwynwch recordiadau bob blwyddyn.

Peidiwch â recordio unrhyw wenoliaid duon a welwyd yn hedfan yn uchel, gwenoliaid duon a welwyd yn hedfan dros gefn gwlad neu ddŵr. Bydd llawer o'r rhain yn bwydo gwenoliaid duon; rydyn ni'n gwybod bod modd iddyn nhw deithio'n bell bob dydd i ddod o hyd i fwyd, felly fydd y cofnodion hyn ddim yn dweud unrhyw beth defnyddiol wrthon ni am ble mae gwenoliaid duon yn nythu. Mae hefyd modd rhoi gwybod am yr hyn a welwyd a chofnodion bywyd gwyllt eraill drwy'r [SEWBrEC Cofnodi Bywyd Gwyllt](#) a'r [Ap LERC](#).

Gweithgaredd 15: Chwilio gan ddefnyddio Swift Mapper

Mae Swift Mapper yn hawdd iawn i'w ddefnyddio ac mae'n lle gwyh i ddod o hyd i wenoliaid duon a'u cofnodi yn y DU.

1. Agorwch y wefan www.swiftmapper.org.uk/.
2. Bydd yn dangos map o'r DU gyda'r holl gofnodion o wenoliaid duon mewn ardal benodol yn y cylch glas (gweler trosodd y mapiau o'r DU, Cymru, Rhondda Cynon Taf a Phontypridd).
3. Defnyddiwch y bar chwilio ar y brig ac ychwanegu gyfeiriad eich ysgol a phwyswch Return. Bydd hyn yn chwyddo i fap agosach.
4. Gallwch chi chwyddo i mewn hyd yn oed yn agosach ac allan gan ddefnyddio plws (+) a minws (-) ar y ddewislen ar y chwith.
5. Mae'r cofnodion sydd wedi'u hanfon i mewn wedi'u rhannu'n 4 grŵp gwahanol fel y dangosir gan y symbolau isod

Nyth wedi ei feddiannu

Blwch nythu

Parti sgrechian

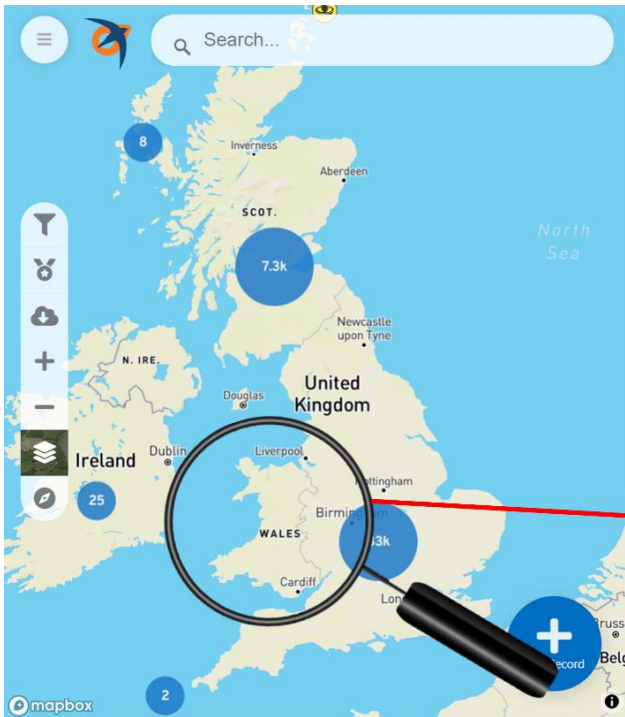
Nyth a feddiannwyd yn flaenorol

6. Chwilio'r map a darganfod
 - A oes unrhyw gofnodion o wenoliaid duon yn agos at eich ysgol neu gartref?
 - Beth yw'r mathau o gofnodion?
7. Os ydych chi'n ddigon ffodus i weld gwenoliaid duon yn nythu neu'n agos at eich ysgol yn rhan o'ch gwaith monitro (gweler GWEITHGAREDD 4: dyddiadur monitro gwenoliaid duon), fel dosbarth cyfan gallwch ychwanegu'r cofnod at Swift Mapper fel dosbarth cyfan. Bydd angen i chi gofrestru a mewngofnodi i wneud hyn.

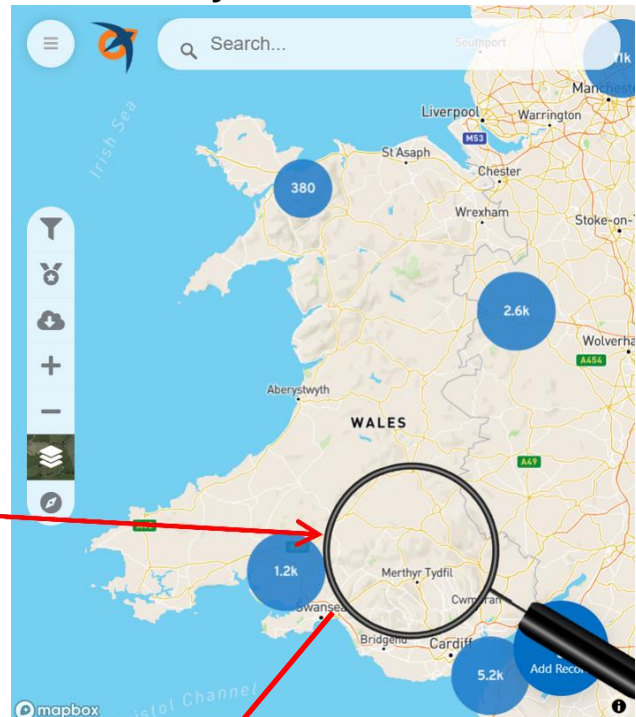
Sut olwg sydd ar Swift Mapper?

Isod mae'r gwahanol raddfeydd o fap y gallwch eu gweld

Y DU

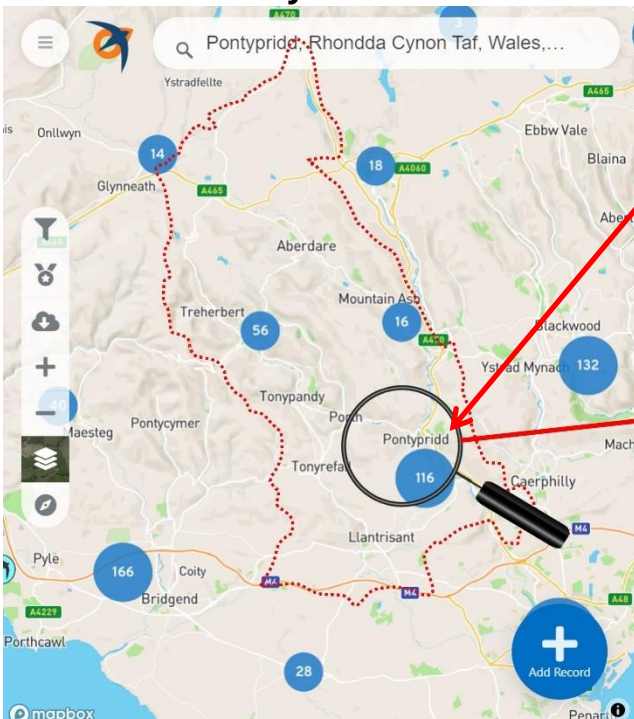

Cymru

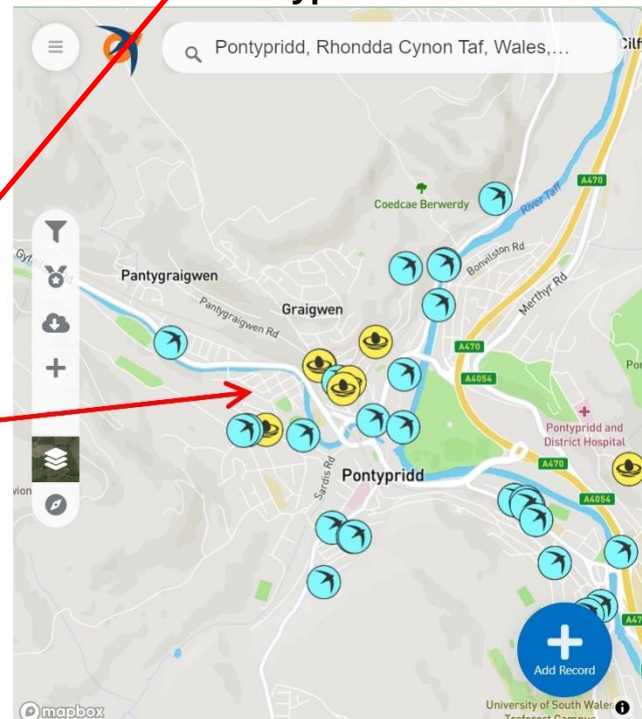

Mae'r cylchoedd glas gyda rhifau yn cynrychioli nifer y cofnodion yn yr ardal honno

Rhondda Cynon Taf

Pontypridd

Allwedd

13

Nifer y
cofnodion yn
yr ardal

Nyth wedi ei
feddiannu

Blwch
Nythu

Parti
Sgrechian

Wedi'i
feddiannu yn
flaenorol

[SEWBreC \(Canolfan Cofnodion Bioamrywiaeth De-ddwyrain Cymru\)](#) yw Canolfan Cofnodion Biolegol Lleol Rhondda Cynon Taf, lle gall unrhyw un gyflwyno cofnod o fyf natur.

Mae'r wybodaeth wedyn ar gael i helpu i sicrhau bod penderfyniadau sy'n effeithio ar fioamrywiaeth leol yn cael eu gwneud gan ddefnyddio'r data gorau.

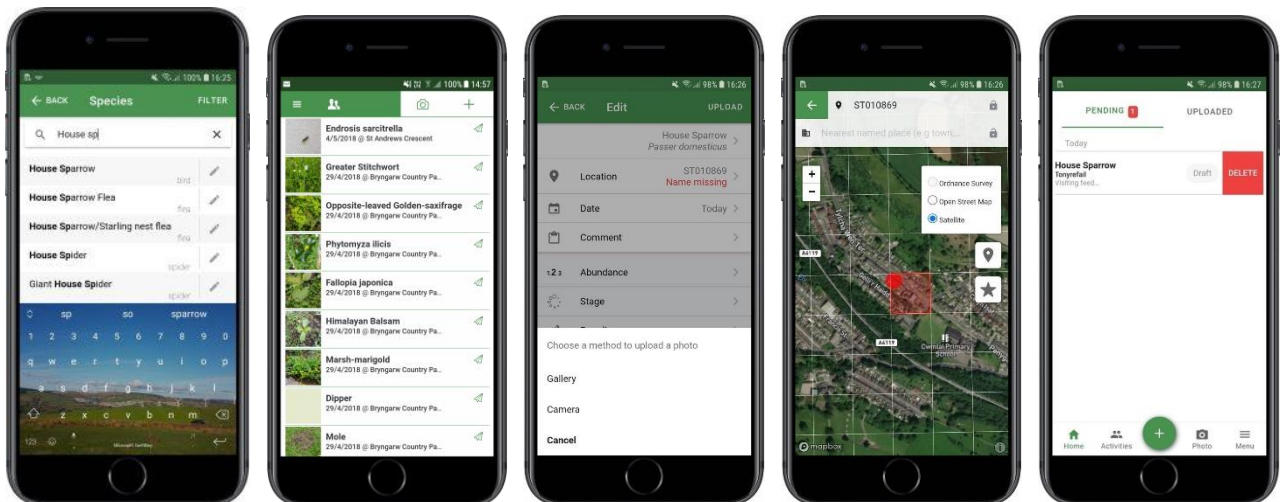
Dysgwch ragor am recordio ar YouTube yn y [Cwrs Cyflwyniad i Gofnodi](#).

Beth yw cofnodi bywyd gwyllt neu fiolegol?

Cofnodi yw'r broses o gymryd arsylwad bywyd gwyllt a'i droi'n ddarn defnyddiol o ddata y gellir ei rannu trwy nodi pedair rhan:

1. **BETH:** rhywogaeth wedi ei arsylwi
2. **BLE:** enw'r lleoliad a chyfeirnod grid
3. **PRYD:** y dyddiad
4. **PWY:** enw'r person sy'n cofnodi

Croesewir cofnodion POB rhywogaeth (ni waeth pa mor gyffredin ydyn nhw), yn ddelfrydol yn cael eu hanfon drwy'r gronfa ddata ar-lein [SEWBreC](#), y [Ap LERC Cymru](#) (isod) neu drwy [Excel](#).

Cynllun Grant Cofnodi <http://www.sewbrec.org.uk/grant>

Mae modd gwneud cais am grantiau i gefnogi bywyd gwyllt sy'n cofnodi hyd at £500 ar gyfer eitemau fel:

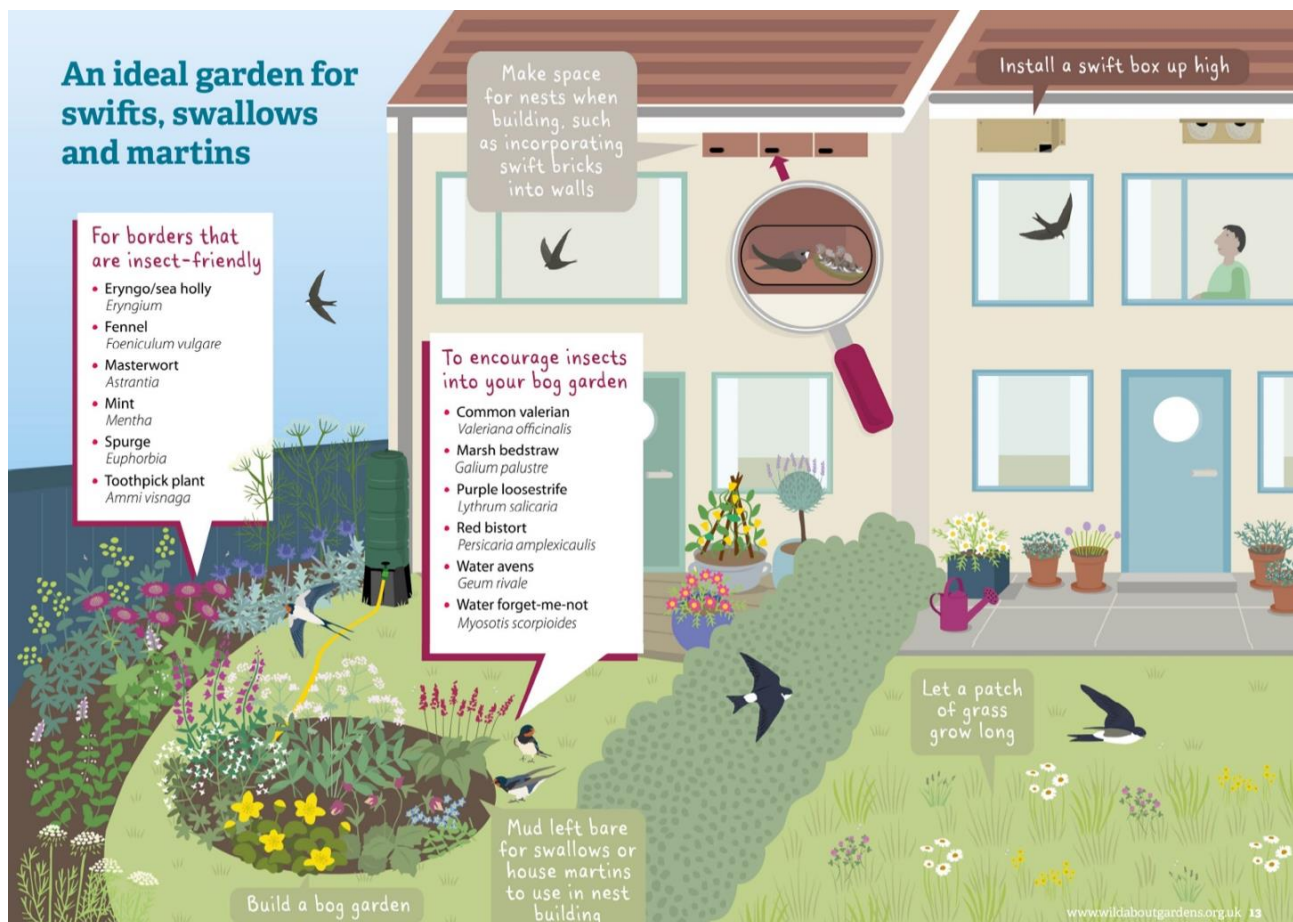
- Canllawiau adnabod
- Cynnal cyrsiau a gweithdai
- Meddalwedd
- Mynychu cyrsiau
- Offer, e.e. ysbieddrych/camerâu
- Treuliau teithio

10. Sut gallwn ni helpu gwenoliaid duon?

Tir yr ysgol ar gyfer gwenoliaid duon (gwenoliaid a gwenoliaid y bondo)

"[Wild About Highflyers](#)" yw ymgyrch yr [Ymddiriedolaethau Natur](#) a [Cymdeithas Arddwriaethol Frenhinol \(RHS\)](#) i ofyn i bobl ystyried gwenoliaid duon, gwenoliaid a gwenoliaid y bondo wrth arddio.

Darparu safleoedd nythu

Darparwch flychau nythu, brics a chwpanau mewn mannau addas ar gyfer gwenoliaid duon, gwenoliaid duon neu wenoliaid y bondo.

Darparu deunydd nythu

Gadewch bethau fel brigau marw, mwsogl, glaswellt sych, gwlân, gwallt neu blu allan i adar eu casglu ar gyfer leinin neu i wneud cwpanau nythu naturiol.

Ychwanegu nodwedd ddŵr

Mae'n debyg mai dyma'r peth gorau y gallwch chi ei ychwanegu ar gyfer bywyd gwyllt!

Plannu ar gyfer pryfed a pheillwyr

Defnyddiwch blanhigion sy'n [fuddiol i bryfed a pheillwyr](#) ac yn enwedig planhigion brodorol. Gweler www.rhs.org.uk/science/conservation-biodiversity/wildlife/plants-for-pollinators

Tir yr ysgol ar gyfer natur

Mae gan wefan yr [Ymddiriedolaethau Natur](#) gymaint o gamau gweithredu sy'n addas ar gyfer ysgolion i helpu bioamrywiaeth, ond yr egwyddorion yw darparu dŵr, cysgod a bwyd.

Cyffredinol

[Sut i helpu bywyd gwyllt yn yr ysgol](#)

[Sut i dyfu dôl fach](#)

Dŵr

[Sut i adeiladu pwll dŵr](#)

[Sut i ddarparu dŵr ar gyfer bywyd gwyllt](#)

[Sut i wneud gardd gors](#)

[Sut i greu pwll bach](#)

Lloches

[Sut i wneud gwesty gwenyn](#)

[Sut i wneud lloches boncyff](#)

[Sut i adeiladu cartref draenog](#)

[Sut i adeiladu plasty chwilod](#)

[Sut i adeiladu blwch gwenoliaid duon](#)

Bwyd

[Sut i ddenu cacwn i'ch gardd](#)

[Sut i ddenu glöynnod byw i'ch gardd](#)

[Y planhigion gorau ar gyfer gwenyn a pheillwyr](#)

[Tyfwch berlysiau sy'n gyfeillgar i fywyd gwyllt](#)

Dewch i Siarad am Flodau Gwyllt

Mae gan Ronda Cynon Taf rai o laswelltiroedd a rhostiroedd cyfoethocaf De Cymru ond maen nhw dan fygythiad. Diben [Dewch i Siarad Blodau Gwyllt](#) yw ymestyn a chysylltu'r glaswelltiroedd hyn gan eu gwneud yn rhwydwaith llawer mwy cadarn. Defnyddiwch y [map rhyngweithiol](#) i weld beth sy'n agos atoch chi a sut y gall eich ysgol helpu.

Mae gan Ronda Cynon Taf beiriannau “[torri a chasglu](#)” sy'n cymryd hen laswellt i ffwrdd er mwyn sicrhau nad yw hadau'r blodau gwyllt yn cael eu mygu gan “gwellt” ac yn lleihau ffrwythlondeb i atal y rhywogaethau “chwyn” a'r gweiriau rhag mynd yn rhy ymosodol a chymryd drosodd.

Dim torri gwair ym mis Mai

Mae 97% o ddolydd llawn blodau wedi'u colli ers y 1970au ac maen nhw'n fwyd hanfodol ac yn fannau gaeafu i bryfed peillio, fel gwenyn a gloynnod byw, sydd yn eu tro yn bwydo'r gwenoliaid duon.

Mae gan Plantlife ymgyrch flynyddol o'r enw [Mai Di Dor](#), yn galw ar bob perchennog gardd a rheolwr mannau gwyrdd i beidio â thorri gwair yn ystod mis Mai, gan sicrhau y gall blodau gwyllt flodeuo a gosod hadau i fyw blwyddyn arall. Unwaith y byddwch chi wedi meistroli Mai Di Dor, gallech geisio ei adael am ragor o amser, i weld pa flodau gwyllt sy'n blodeuo yn ystod misoedd yr Haf.

Dewch i ni siarad am Goed

Mae gan Ronda Cynon Taf dudalen we [Dewch i Siarad am Goed](#) lle gallwch chi ddweud wrthyn nhw am eich hoff bren neu goeden, anfon lluniau a dweud wrthyn nhw beth yw eich barn am ein coetiroedd bendigedig. Gallwch hefyd ddarganfod rhagor am goed a bioamrywiaeth yn Rhonda Cynon Taf trwy eu horielau lluniau, yn amrywio o Ffyngau Gwych i Goetiroedd Hynafol!

Cymorth Cyntaf a Gofal i Wenoliaid Duon

Mae gwenoliaid duon yn anifeiliaid gwyllt ac yn perthyn yn y gwyllt. Gallan nhw ddioddef straen, a gall y sioc eu lladd yn hawdd, felly mae angen i chi weithredu'n gyflym os dewch o hyd i un a lleihau eich cyswllt.

Os byddwch chi'n dod o hyd i wennol ddu ar y ddaear mae'n golygu ei fod yn sâl, yn rhy ifanc i hedfan neu wedi cael damwain. Mae'n bwysig iawn eich bod yn cael cymorth arbenigol cyn gynted â phosibl ond

PEIDIWCH â'i daflu i'r awyr

PEIDIWCH â'i fwydo

PEIDIWCH ag oedi cyn cael help!

1. Rhowch eich gwennol ddu mewn amgylchedd tawel, cynnes, diogel a glân - mae blwch esgidiau wedi'i awyru'n ddelfrydol gyda phapur newydd wedi'i rwygo a'i roi yn rhywle i ffwrdd o unrhyw aflonyddwch gyda chynfas olau drosodd i'w wneud yn dywyll.
2. Mae bodau dynol yn codi ofn ar fywyd gwyllt yn gyffredinol, ac os yw'n rhy swnllyd neu'n aflonydd gall y wennol gael braw a marw.
3. Tynnwch lun ac os gallwch chi, pwyswch yr aderyn hefyd.
4. Rhowch ddŵr iddo trwy redeg gwlan cotwm o amgylch ymyl y pig gan osgoi'r ffroenau
5. Peidiwch â cheisio gofalu am y wennol ddu eich hun. Mae'n beryglus, yn anodd, yn ddrud ac yn cymryd llawer o amser.
6. Cysylltwch â Gofalwr o'r rhestr isod, gan roi cymaint o wybodaeth ag y gallwch am eich aderyn
7. CAEL CYMORTH I WENNOL DDU CYN GYNTED Â PHOSIBL TRWY GYSYLLTU GAN DDEFNYDDIO'R MANYLION CANLYNOL:

Manylion cyswllt

Alan Rosney alanrosney@gmail.com, 07906 558489

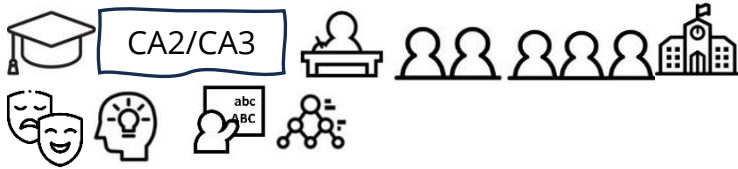
Clinig RSPCA Merthyr Tudful 0300 123 0725

RSPCA Cymru 0300 1234 999

Ysbyty Adar Gŵyr 01792 371630

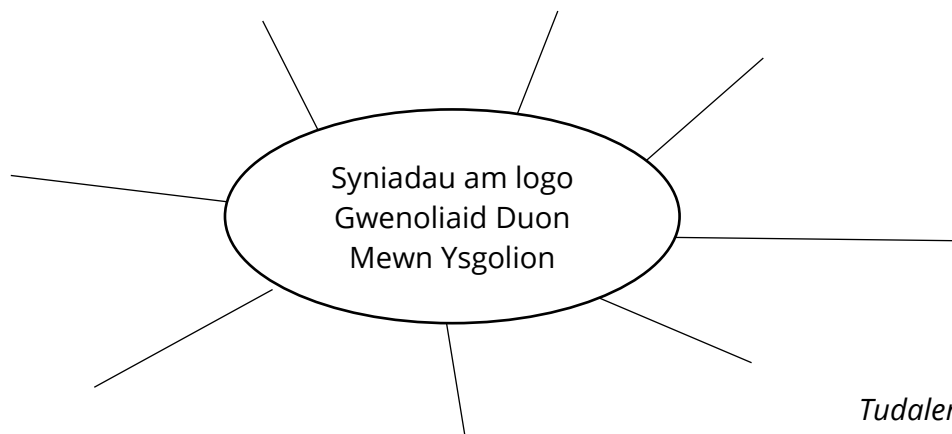
Gweithgaredd 16: Cystadleuaeth dylunio logo

- Isod mae rhai logos ar gyfer grwpiau a phrosiectau adar
 - Beth yw logo? Beth sy'n gwneud logo da?
 - Pa logo yw'r gorau yn eich barn chi? Pam? Ai'r lliw, siâp, neu'r symblrwydd ydyw?
 - Allwch chi ddod o hyd i logos eraill ar gyfer grwpiau bywyd gwyllt?
 - Ydych chi'n gwybod beth yw logo eich ysgol?
- Mewn grwpiau, dyluniwch logo ar gyfer eich Prosiect Gwenoliaid Duon Mewn Ysgolion.
- Ystyriwch sut olwg fydd ar eich logo. Defnyddiwch ddiagram pry-cop i helpu eich syniadau.
 - Yn eich barn chi, beth ddylai fod ar y logo?
 - Pa liwiau a siâp fyddwch chi'n eu defnyddio?
- Cynhaliwch bleidlais i weld pa logo yw ffefryn eich dosbarth.
- Defnyddiwch y logo ar bosteri neu wybodaeth am y prosiect Gwenoliaid Duon Mewn Ysgolion

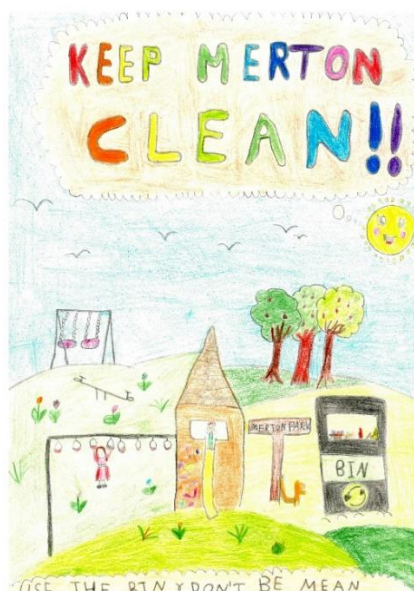
Defnyddiwch ddiagram pry-cop i'ch helpu gyda'ch syniadau dylunio ar gyfer eich logo

Gweithgaredd 17: Dyluniwch boster ar gyfer y Prosiect Gwenoliaid Duon Mewn Ysgolion

1. Mewn grwpiau bach neu barau astudiwch y posteri isod. Trafodwch;
 - Pwy sy'n defnyddio posteri? Ar gyfer beth oedden nhw'n cael eu defnyddio?
 - Pa bwnc maen nhw'n ei gwmpasu?
 - Beth mae'r poster yn ceisio ei wneud?
 - A wnaethon nhw eich perswadio chi i newid mewn unrhyw ffordd?
 - Ydych chi'n gwybod rhagor am y pwnc ar ôl gweld y poster?
 - Gofynnwch i'r grwpiau roi adborth.
2. Gofynnwch i'r plant ddylunio poster am reswm penodol, sef rhoi gwybod i bobl yn y gymuned beth mae'r ysgol yn ei wneud i helpu gwenoliaid duon drwy'r Prosiect Gwenoliaid Duon Mewn Ysgolion.
3. Ar ôl gorffen, gofynnwch i'r plant ble hoffon nhw rannu neu roi eu posteri.
4. Gofynnwch i'r plant ble fyddai'n llefydd da i arddangos y posteri?

Gweithgaredd 18: Cynllunio achlysur ar gyfer Wythnos Ymwybyddiaeth Gwenoliaid Duon

**UK Swift
Awareness
Week**

**Dydd Sadwrn 29
Mehefin – Dydd Sul 7
Gorffennaf 2024**

Cynhaliwyd yr Wythnos Ymwybyddiaeth Gwenoliaid Duon gyntaf yn 2018 gyda llawer o grwpiau ledled y wlad yn dathlu'r adar bendigedig hyn, gan godi ymwybyddiaeth o'u dirywiad ac annog pobl i wneud rhywbeth yn ei gylch.

Efallai y byddwch am gynnal achlysur arbennig i ddathlu ac addysgu pobl yn y gymuned am wenoliaid duon neu efallai bod modd neilltuo gwasanaeth i'r adar bach hyfryd, cydnerth hyn!

Am syniadau a dolen i achlysuron eraill, yn ogystal ag i ychwanegu eich achlysur chi at y rhestr, ewch i'r dudalen [Wythnos Ymwybyddiaeth Gwenoliaid Duon Facebook](https://www.facebook.com/swiftweek/?locale=en_GB) (https://www.facebook.com/swiftweek/?locale=en_GB)

11. Gweithgareddau eraill

Poster ID o ymgyrch yn y gorffennol o'r enw "Ddaeth Gwennol y Bondo adre?"

Ddaeth Gwennol y Bondo adre?

Gwennol Ddu

Llew tywyll iawn
Adennydd hir, cul
Gwddf mwy gwlewlw

- Mae hi'n nythu yn llofftidd y tai allan o'r golwg.
- Mae hi'n gallu hedfan yn uchel iawn ac yn gyflym iawn.
- Mae hi'n gallu cysgu tra mae hi'n hedfan.

Y Wnennol

Cefn du
Cynffon hir, fforchog
Belgwyn
Wyneb coch
Gwddf glas

- Mae hi'n nythu ar drawistiau ysguboriau ac adelladalu agored
- Mae hi'n hedfan yn gyflym, gyflym yn bel drosg y meysydd chwarae yn aml iawn.

Gwennol y Bondo

Cefn gwyn
Cynffon las
Aldan las
Bel agwddf gwyn, gwyn

- Edrychwch am einlyth o laid dan fondor tai.
- Gwrandewch am sŵn y cywion o'i mewn.
- Mae angen llawer o briod gwlyb ar wennol y bondo i adelladu'n iŵn.

Oes darn lleidiog o gwmpas eich ysgolchiar gyfer gwennol y bondo?

Gwennol y Glennydd

Cefn brown
Bel gwyn
Cynffon gwlta

- Mae hi'n nythu yn y tywod a glannau lleidiog wrth yr afon.
- Yn aml iawn bydd heid ehenyn nhw'n nythu yn agos i'w gilydd.

Bioamrywiaeth

Paratowyd gan Is-odran Cynghor Bwrdeistref Sirol Rhondda Cynon Taf ar gyfer y Cefn Gwlad a'r Andylchryd gyda Rhondda Cynon Taf Cefnogaeth Cynghor Cefn Gwlad Cymru.

CYNGOR CEFN GWLAD CYMRU
COUNTRYSIDE COUNCIL FOR WALES

Y Wnennol
Mae hi'n nythu ar drawistiau ysguboriau ac adelladalu agored
Mae hi'n hedfan yn gyflym, gyflym yn bel drosg y meysydd chwarae yn aml iawn.

Gwennol y Bondo
Edrychwch am einlyth o laid dan fondor tai.
Gwrandewch am sŵn y cywion o'i mewn.
Mae angen llawer o briod gwlyb ar wennol y bondo i adelladu'n iŵn.
Oes darn lleidiog o gwmpas eich ysgolchiar gyfer gwennol y bondo?

Gwennol Ddu
Llew tywyll iawn
Adennydd hir, cul
Gwddf mwy gwlewlw
Mae hi'n nythu yn llofftidd y tai allan o'r golwg.
Mae hi'n gallu hedfan yn uchel iawn ac yn gyflym iawn.
Mae hi'n gallu cysgu tra mae hi'n hedfan.

Gwennol y Glennydd
Cefn brown
Bel gwyn
Cynffon gwlta
Mae hi'n nythu yn y tywod a glannau lleidiog wrth yr afon.
Yn aml iawn bydd heid ehenyn nhw'n nythu yn agos i'w gilydd.

Y Wnennol
Cefn du
Cynffon hir, fforchog
Belgwyn
Wyneb coch
Gwddf glas
Mae hi'n nythu ar drawistiau ysguboriau ac adelladalu agored
Mae hi'n hedfan yn gyflym, gyflym yn bel drosg y meysydd chwarae yn aml iawn.

Gwennol y Bondo
Cefn gwyn
Cynffon las
Aldan las
Bel agwddf gwyn, gwyn
Edrychwch am einlyth o laid dan fondor tai.
Gwrandewch am sŵn y cywion o'i mewn.
Mae angen llawer o briod gwlyb ar wennol y bondo i adelladu'n iŵn.
Oes darn lleidiog o gwmpas eich ysgolchiar gyfer gwennol y bondo?

Gwennol Ddu
Llew tywyll iawn
Adennydd hir, cul
Gwddf mwy gwlewlw
Mae hi'n nythu yn llofftidd y tai allan o'r golwg.
Mae hi'n gallu hedfan yn uchel iawn ac yn gyflym iawn.
Mae hi'n gallu cysgu tra mae hi'n hedfan.

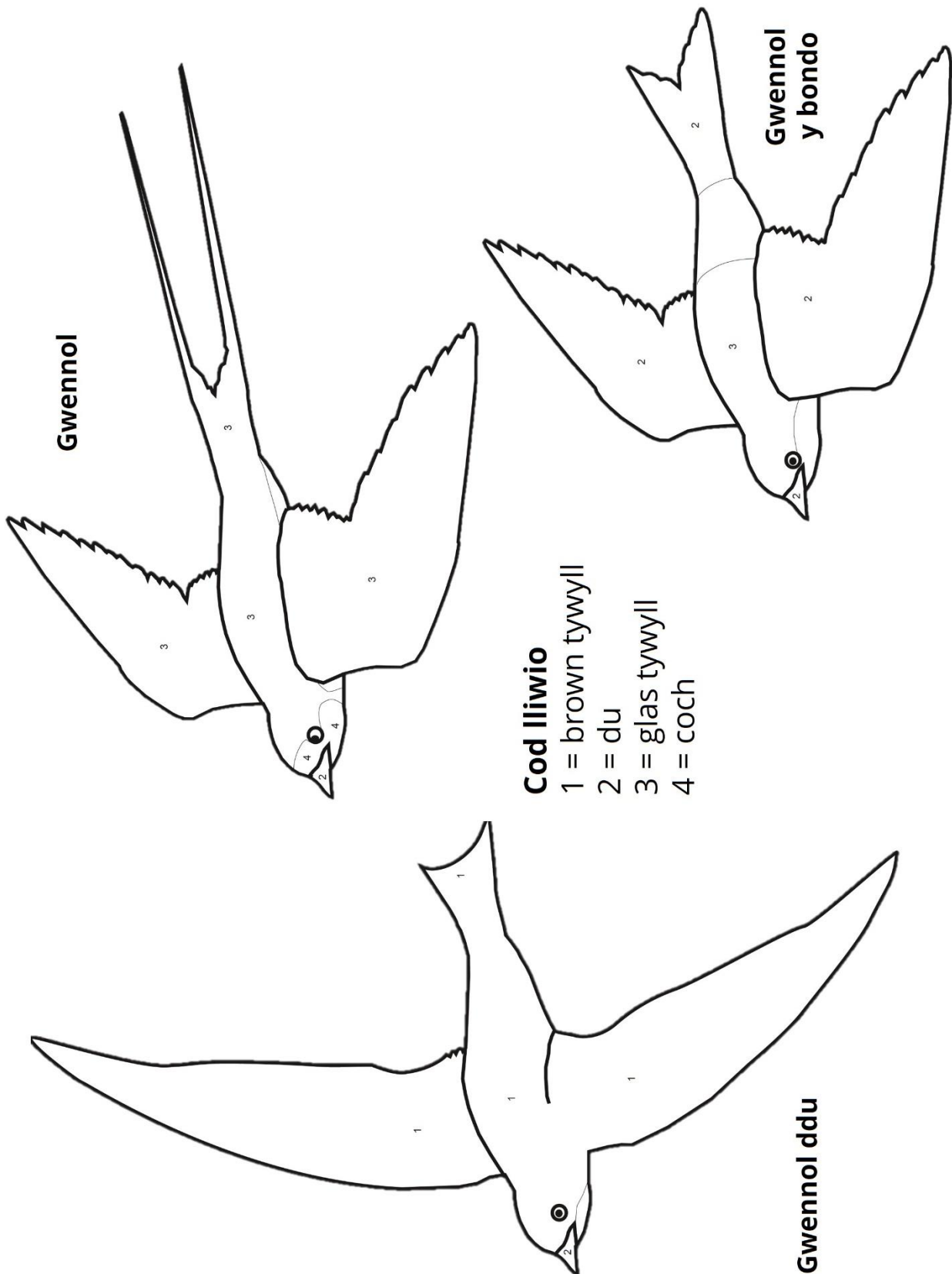
Gwennol y Glennydd
Cefn brown
Bel gwyn
Cynffon gwlta
Mae hi'n nythu yn y tywod a glannau lleidiog wrth yr afon.
Yn aml iawn bydd heid ehenyn nhw'n nythu yn agos i'w gilydd.

Y Wnennol
Cefn du
Cynffon hir, fforchog
Belgwyn
Wyneb coch
Gwddf glas
Mae hi'n nythu ar drawistiau ysguboriau ac adelladalu agored
Mae hi'n hedfan yn gyflym, gyflym yn bel drosg y meysydd chwarae yn aml iawn.

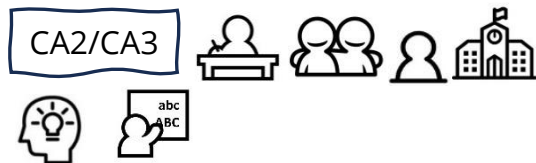
Gwennol y Bondo
Cefn gwyn
Cynffon las
Aldan las
Bel agwddf gwyn, gwyn
Edrychwch am einlyth o laid dan fondor tai.
Gwrandewch am sŵn y cywion o'i mewn.
Mae angen llawer o briod gwlyb ar wennol y bondo i adelladu'n iŵn.
Oes darn lleidiog o gwmpas eich ysgolchiar gyfer gwennol y bondo?

Gweithgaredd 19: Taflen liwio gwenoliaid, gwenoliaid duon a gwenoliaid y bondo

CS/ CA1/ CA2 /CA3

Gweithgaredd 20: Chwilair

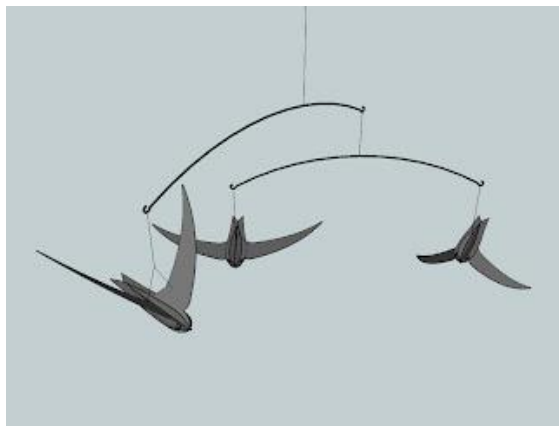
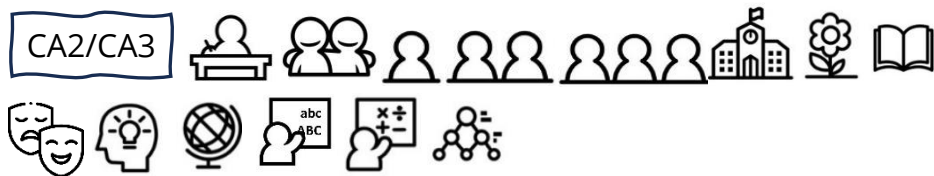
G V F V D S Y F R F B U X A H
D I E O I I A O L U G O D S T
D G R I I E P D I S T E L G Y
W P D F A D E R Y N N A Y W N
A L Y G F U I G O U O S N R S
S U H Y B A F E M T G F G N T
N E M L T A R Y H O D U F M Y
I N W K E W C Y L I B O N D O
H C D A I D E H E C Y M R U P
H Y G O D Y W L C N A M S W G
U D E R H T I E W G M A C I Y
P R Y F E D M M U F A H P U A
Y S G O L Z F P Q N R O E D V
G W E N N O L Y B O N D O A B
N I A D A U N A R F O H Y R P

ADAIN
ADERYN
ASGWRN
BLWCH
BOLWS
BONDO
CAM GWEITHREDU
CYMRU
CYMUNED
DEOR
EHEDIAD

FFONIO
GAEAF
GAEAFGYSGU
GWENNOL Y BONDO
HAF
HEIDIO
HINSAWDD
HYDREF
IAU
MAGU PLU
MAN CLWYDO

NATUR
NYTH
PIG
PLUEN
PRYFED
PRY HOFRAN
TORPID
ŴY
YMFUDO
YR AFFRIG
YSGOL

Gweithgaredd 21: Symudyn gwenoliaid duon

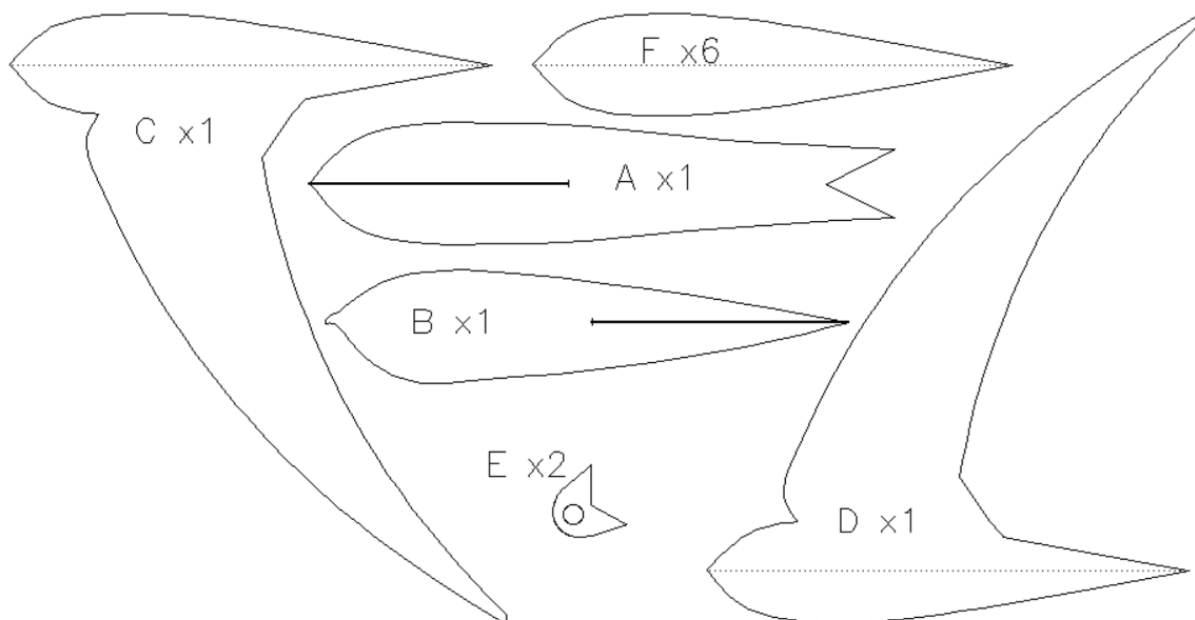
Mae'r symudion 3D anhygoel hyn wedi'u dylunio a'u hatgynhyrchu gyda chaniatâd gan [Action for Swifts](https://actionforswifts.blogspot.com/2011/02/how-to-make-swift-mobile.html).

Maen nhw'n gymhleth felly efallai gofynnwch i'r plant eu gwneud gartref gyda'r rhieni.

Fodd bynnag, bydd symudyn yn dangos sut olwg sydd ar wenoliaid duon ac yn eu helpu i ddeall yr adar gwyh hyn.

Mae angen 12 darn i gydosod pob gwennol ddu:

<https://actionforswifts.blogspot.com/2011/02/how-to-make-swift-mobile.html>

Bydd angen glud addas arnoch sy'n gosod yn sychu'n gyflym, ond sydd hefyd yn caniatáu amser i'r darnau lithro dros ei gilydd ac alinio'n berffaith (e.e. Glud Gwyn yr ysgol neu Glud PVA Gwyn a ddefnyddir gyda brwsh, neu Pritt Stick). Mae clipiau papur neu begiau dillad yn ddefnyddiol ar gyfer dal pethau yn eu lle tra bod y glud yn gosod.

Argraffwch y darnau (gweler y PDF cysylltiedig) ar gerdyn, ar yr amod bod argraffydd eich cyfrifiadur yn gallu trin cerdyn. Os na, yna gellir gwneud gwenoliaid duon perffaith dda trwy argraffu ar bapur gwyn, yna agor pecyn grawnfwyd ail-law a gludo'r darnau i'r ochr argraffedig.

Mae'n well torri'r siapiau papur allan yn fras yn gyntaf, yna eu gludo un ar y tro i'r cerdyn - mae hyn yn ei gwneud hi'n haws tynnu'r swigod.

Y cam nesaf yw sgorio'r llinellau plyg, yna torri'r darnau'n gywir gyda siswrn miniog - swydd i oedolyn mae'n debyg. Mae angen torri'r slotiau yn ddarnau A a B yn ofalus i led yr un fath â thrwch y cerdyn.

Gellir paentio'r gwennol ddu terfynol sydd wedi'i ymgynnull yn ddu gan ddefnyddio paent du sy'n addas i blant, fel paent poster.

Wrth gwrs, mae modd defnyddio'r siapiau fel stensiliau i farcio'r darnau gyda phensil miniog ar gerdyn du.

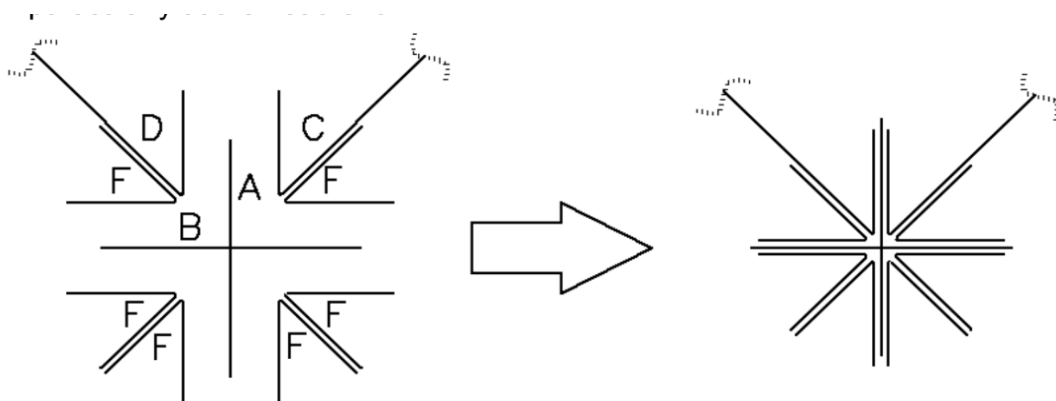
Mae'r cydosodiad sylfaenol fel a ganlyn:

1. Mae angen plygu darnau C, D & F i ffwrdd o'r llinell sgôr.
2. Rhwch ddarnau A & B gyda'i gilydd, gan wneud yn siŵr bod y marciau tic bach ar ddiwedd y slotiau yn cydfynd.

Mae yna 3 ffurfweddiad o wenoliaid duon: **adenydd i fyny, adenydd fflat ac adenydd i lawr.**

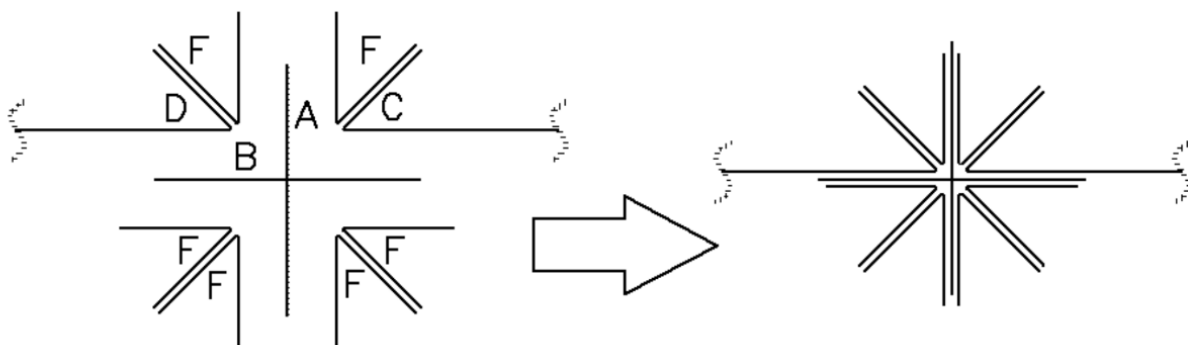
Ar gyfer y ffurfweddau adenydd i fyny ac adenydd i lawr

3. Mae'r adain chwith yn cael ei chydodwch trwy ludo D i F ac ar gyfer yr adain dde, gludwch C i F, fel yn y diagram canlynol.
4. Gludwch bâr o F gyda'i gilydd (ddwywaith) eto gan wneud yn siŵr bod y glud ar un ochr yn unig i'r plyg.
5. Nawr cydosodwch y wennol ddu trwy ludo'r adenydd wedi'u cydosod a pharau o ddarnau F wedi'u cydosod fel yn y diagram hwn sy'n dangos y cydosod ar gyfer adenydd i fyny. Ar gyfer adenydd i lawr, rhwch yr adenydd isod a'r darnau F uwchben. Gwnewch yn siŵr bod popeth yn cyd-fynd yn dda, yn enwedig ar y pen.

Ar gyfer cyfluniad yr adenydd gwastad

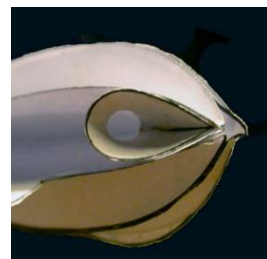
6. Eto, gludwch D i F ar gyfer yr adain chwith ac C i F ar gyfer yr adain dde, ond nawr fel sydd i'w weld yn y diagram canlynol.
7. Nawr cydosodwch y wennol ddu trwy ludo'r adenydd wedi'u cydosod a pharau o ddarnau F wedi'u cydosod fel yn y diagram yma:

Cyfluniad yr adenydd gwastad - golygfa o gefn y wennol ddu

Ar gyfer y Llygaid,

8. Dewch â'r ddau ymyl syth at ei gilydd, yna gludo a mewnosod y darnau, ar bob ochr i'r pen.

Cydosod y Symudyn

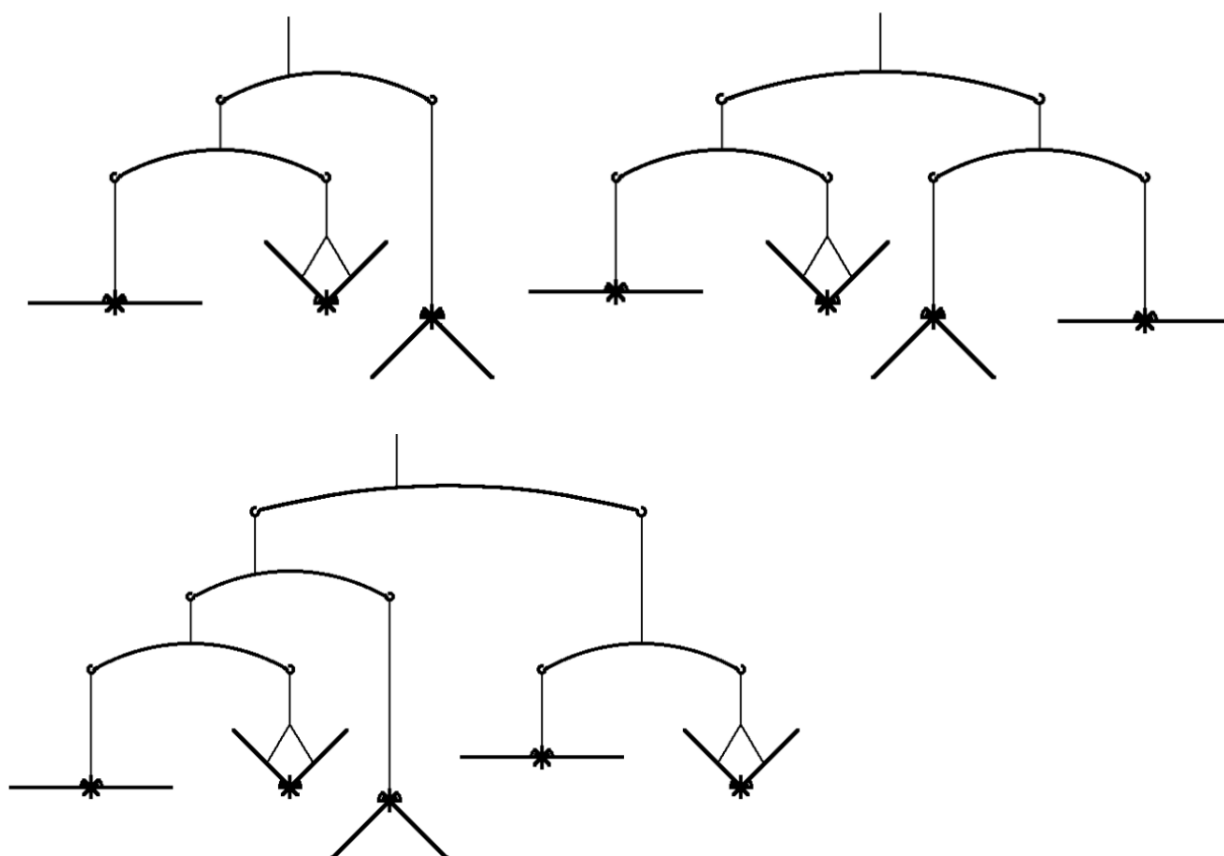
9. Er mwyn gwneud hyn mae angen rhywfaint o wifren arnoch sy'n ddigon anystwyth i gynnal y pwysau, ond sydd hefyd yn galluogi gwneud bachyn bach ar bob pen gyda phâr o gefail trwyn hir. Mae crogfachau gwifren fel y'u defnyddir gan Sych Lanhawyr yn ddelfrydol pan gânt eu morthwyllo'n syth. Mae angen i'r darnau o wifren fod yn ddigon hir o leiaf i osgoi gwenoliaid duon rhag gwrthdaro. Gellir osgoi gwrthdrawiadau hefyd trwy addasu uchder cymharol y gwenoliaid duon. Ar gyfer symudyn gyda 3 gwennol ddu, mae angen 2 ddarn o wifren tua 1.5 gwaith rhychwant adenydd gwennol ddu.

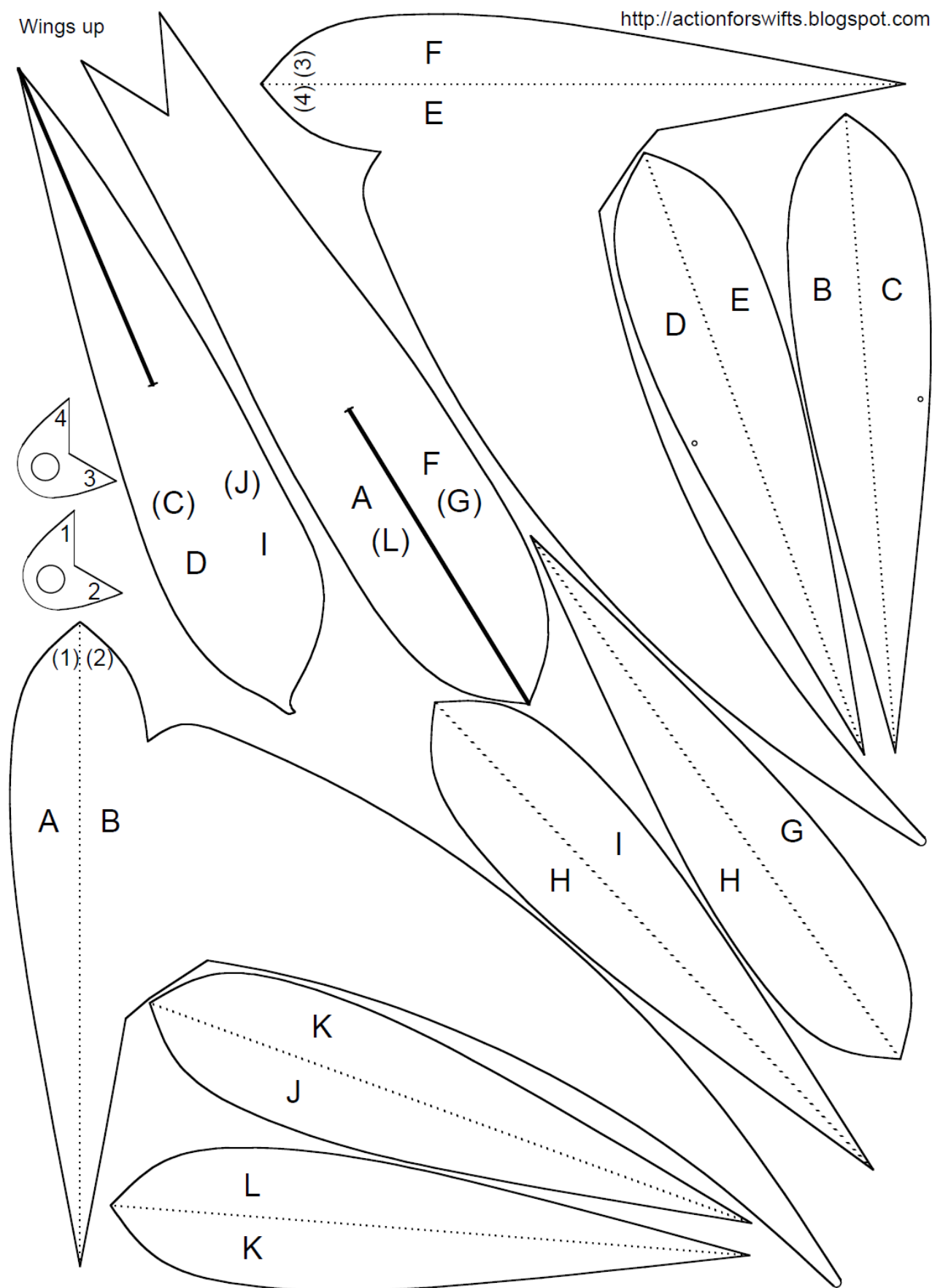
Siâp y crogfach - wedi'i gynllunio ar gyfer sefydlogrwydd

10. Mae modd atal pob gwennol ddu o un pwynt yn union uwchben canol y disgrychiant. Mae hwn yn bwynt ~ 108mm o flaen y gynffon, a dim mwy na 2mm o ben y cefn. Y ffordd hawsaf o wneud tyllau bach yw gyda mynawyd, neu declyn miniog pigfain arall, ar wyneb caled. Edau du tenau sydd orau. (Sylwer: mae'r diagramau isod yn dangos ffordd ychydig yn fwy sefydlog o ddal y wennol ddu gydag adenydd i fyny)

11. Dyma rai enghreifftiau o symudion gyda gwenoliaid duon 3, 4 a 5

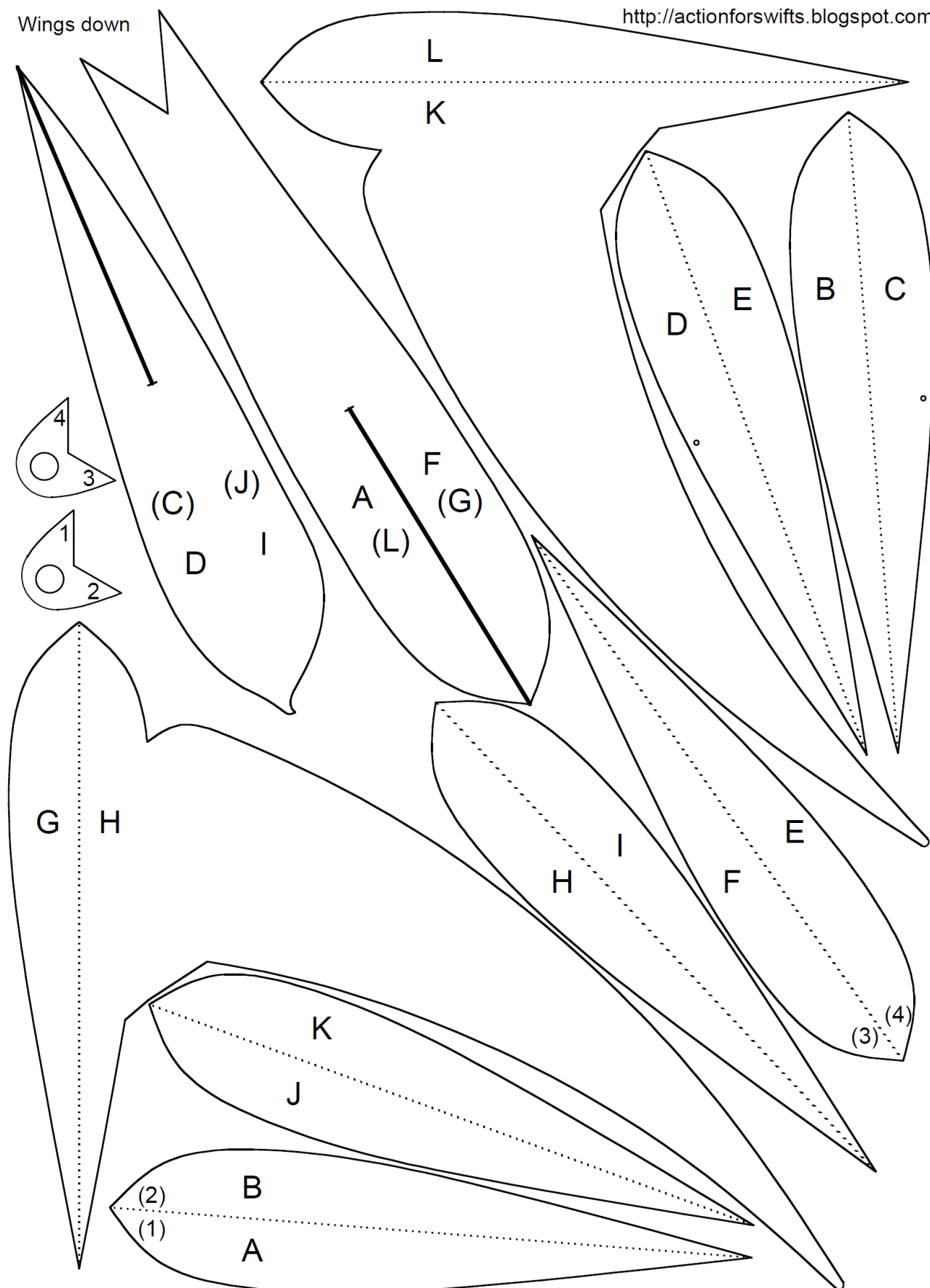

Ar gyfer y ffurfweddau adenydd i fyny

Ar gyfer y ffurfweddau adenydd i lawr

<http://actionforswifts.blogspot.com>

Ar gyfer y ffurfweddau adenydd gwastad

<http://actionforswifts.blogspot.com>
actionforswifts@gmail.com

12. Rhagor o wybodaeth

Sefydliadau

Mae [Action for Swifts](https://actionforswifts.blogspot.com) yn blog newyddion a diweddariadau sy'n rhannu gwybodaeth am weithgareddau diddorol, syniadau a meddyliau am waith i warchod gwenoliaid duon ledled y DU. Mae'n cael ei churadu gan, ac ar gyfer, pobl sy'n poeni'n fawr am wenoliaid duon. <https://actionforswifts.blogspot.com>

[Bird Life International](#): rhwydwaith o dros 2 filiwn o adarwyr, gwyddonwyr a gwirfoddolwyr lleol i olrhain, dilyn, dadansoddi, cadw a deall pob rhywogaeth o adar yn y byd. Nod y sefydliad yw gwarchod adar, eu cynefinoedd a bioamrywiaeth fyd-eang, gan weithio gyda phobl tuag at gynaliadwyedd wrth ddefnyddio adnoddau naturiol.

[Ymddiriedolaeth Adareg Prydain \(BTO\)](http://www.bto.org): Wedi'i sefydlu yn 1932, mae'r BTO yn canolbwyntio ar ddarparu ffeithiau a ffigurau am adar ac ymchwilio i achosion unrhyw newidiadau yn eu poblogaethau. www.bto.org

Mae [Clwb Adar Morgannwg](http://glamorganbirds.org.uk/) yn cyhoeddi Adroddiad Adar blynyddol, trefnu rhaglen blwyddyn gyfan o deithiau maes a theithiau cerdded a chyfres o sgysiau a chyflwyniadau dan do o fis Hydref tan fis Ebrill. Gweler [https://glamorganbirds.org.uk/](http://glamorganbirds.org.uk/) neu'r [Cardiff Bay Swift Tower](#), sy'n brosiect sydd ar waith gan Glwb Adar Morgannwg.

[House Martin Conservation](https://housemartinconservation.com): elusen gadwraeth sy'n cwmpasu'r DU ac Iwerddon sy'n ymroddedig i ofalu am wenol y bondo ac adar tebyg a'u hamddiffyn. <https://housemartinconservation.com>

[RSPB \(Y Gymdeithas Frenhinol er Gwarchod Adar\)](http://www.rspb.org.uk) yw elusen cadwraeth natur fwyaf y wlad, gan ysbrydoli pawb i roi cartref i fyd natur. www.rspb.org.uk

Mae [Swift Conservation](http://www.swift-conservation.org) wedi bod yn darparu cyngor a chymorth am ddim ar helpu gwenoliaid duon i oroesi ers 2003. Mae eu gwefan yn cynnwys gwybodaeth am sut i greu a chadw mannau nythu ar gyfer gwenoliaid duon, taflenni y gellir eu lawrlwytho a chynlluniau blychau nythu DIY, cyngor, cymorth cyntaf a gofal ar gyfer gwenoliaid duon sydd wedi'u hanafu. www.swift-conservation.org

[Swifts Local Network](#): Grwpiau lleol sy'n ymroddedig i helpu gwenoliaid duon a chofnodi gwenoliaid duon sy'n cael eu gweld yn eu hardal. Gallan nhw eich helpu i astudio gwenoliaid duon, sefydlu nythfa wenoliaid, neu berswadio eich llywodraeth leol, eglwys, ysgol neu ystâd o dai i helpu gwenoliaid duon.

[Cymdeithas Adaryddol Cymru \(WOS\)](https://adarsin.cymru/) yw'r corff cenedlaethol sy'n ceisio uno gwylwyr adar ac adaregwyr ar draws Cymru gyfan. <https://adarsin.cymru/>

Llyfrau

Swift: An Epic Story of a Small Bird's Courage gan Lorna Hill

Wedi'i hysbrydoli gan daith fudo anhygoel 22,000 o filltiroedd y gwenoliaid duon, mae hon yn stori deimladwy am adael cartref a dod o hyd i'r dewrder i oresgyn rhwystrau enfawr.

- A&C Black Childrens & Educational
- 5-7 oed
- ISBN-10 : 1526365251 /ISBN-13 : 978-1526365255

RSPB Spotlight Swifts and Swallows gan Mike Unwin

Yn llawn lluniau lliwgar deniadol, gwybodaeth, a thestun cryno, manwl wedi'i ysgrifennu gan naturiaethwr gwybodus.

- Bloomsbury Wildlife
- ISBN-10 1472950119/ ISBN-13 978-1472950116

I am a swift I am in trouble: Llyfr lluniau ar-lein ar gyfer plant gan [Action for Swifts](#).

Gweler: https://issuu.com/eastmagazine/docs/im_a_swift_booklet_proof/1

Gwefannau

www.rspb.org.uk/birds-and-wildlife/wildlife-guides/bird-az/swift/

www.bto.org/understanding-birds/birdfacts/swift

www.swift-conservation.org/

www.woodlandtrust.org.uk/trees-woods-and-wildlife/animals/birds/swift/

Hyfforddiant

Mewn partneriaeth ag Agored Cymru, mae [Rhwydwaith Hyfforddiant Dysgu yn yr Awyr Agored Cymru \(OLTNW\)](#) wedi datblygu cyfres o gymwysterau Lefel 1 i 4 mewn Addysgeg Dysgu yn yr Awyr Agored, Dysgu a Chwarae yn yr Awyr Agored, Ysgol Goedwig, Ysgol Arfordirol a Llesiant mewn Natur.